

Sociaal en Cultureel Planbureau

Werkprogramma 2018

Colofon

Het Sociaal en Cultureel Planbureau is een interdepartementaal, wetenschappelijk instituut, dat – gevraagd en ongevraagd – sociaal-wetenschappelijk onderzoek verricht. Het SCP rapporteert aan de regering, de Eerste en Tweede Kamer, de ministeries en maatschappelijke en overheidsorganisaties. Het SCP valt formeel onder de verantwoordelijkheid van de minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.

Het SCP is opgericht bij Koninklijk Besluit op 30 maart 1973. Het Koninklijk Besluit is per 1 april 2012 vervangen door de 'Regeling van de minister-president, Minister van Algemene Zaken, houdende de vaststelling van de Aanwijzingen voor de Planbureaus'.

Sociaal en Cultureel Planbureau
Den Haag, december 2017

Inlichtingen bij

Rob Bijl
DirectiesecretariaatSCP@scp.nl
088 9846 300
Bezuidenhoutseweg 30 | 2594 AV Den Haag
Postbus 16164 | 2500 BD Den Haag
www.scp.nl

Voorwoord

Het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) verricht sinds 1973 onderzoek naar de kwaliteit van leven in Nederland en hoe Nederlanders hun leefsituatie ervaren. De maatschappelijke ontwikkelingen zorgen voor continue veranderingen in het dagelijks leven die ook voor beleid en politiek gevolgen hebben. Soms op korte termijn, vaak ook op lange termijn. Met onder meer ons longitudinaal onderzoek naar sociale en culturele ontwikkelingen in ons land zijn we in staat om (middel)langetermijnontwikkeling te duiden, bijvoorbeeld rond tijdsbesteding, mediagebruik, arbeidsmarktverhoudingen en vrijwilligerswerk. Daarmee dragen wij bij aan de wetenschappelijke onderbouwing van beleid en aan spiegels van en voor de samenleving.

Om dat goed te kunnen doen beweegt de onderzoeksprogrammering van het SCP mee op de maatschappelijke trends en beleidsmatige uitdagingen. Niet ad hoc, maar doordacht op wat er in het beleid en de samenleving speelt, nu en in de nabije toekomst. In de achterliggende jaren is ons onderzoek verdiept op de levensdomeinen van burgers: zorgen, werken, leren en samenleven in Nederland en internationaal verband. Dat biedt nu de basis om programmatisch accenten te leggen en meer flexibel op actuele en toekomstige beleidsmatige en maatschappelijke vraagstukken in te spelen.

Dit werkprogramma schetst de onderzoeksprioriteiten rond vraagstukken van opgroeien en leren, arbeid, inkomen en bestaanszekerheid, maatschappelijke participatie, gezondheid en welzijn, de relatie tussen formele en informele zorg, en waarden en zingeving in een duurzame samenleving. Het perspectief van de programma's is driejarig en de projecten worden jaarlijks bepaald. In dit werkprogramma staan de projecten die in 2018 ter hand genomen kunnen worden binnen de kaders van het budget en de capaciteit van het SCP. We houden ruimte voor tussentijdse verzoeken vanuit kabinet, parlement en samenleving.

Het *Werkprogramma 2018* is tot stand gekomen op basis van de inventarisatie van kennisbehoeften van de departementen, signalen uit de politiek en de samenleving en een analyse van belangrijke maatschappelijke kwesties door het SCP zelf. Naast het wetenschappelijk onderbouwen van beleid heeft het SCP immers ook de taak om op onafhankelijke wijze maatschappelijke kwesties te agenderen die op de korte of middellange termijn de kwaliteit van leven van de Nederlandse burgers zullen raken. Dat zullen we ook in 2018 doen.

Prof. dr. Kim Putters

Inhoud

Voorwoord		4
1	Raamwerk voor meerjarig programmatisch onderzoek	7
1.1	Nieuwe indeling van het onderzoek: acht programma's, drie doorsnijdende perspectieven	7
1.2	Overleg, samenwerking en werkwijze	9
1.3	Twee SCP-brede publicaties: <i>De sociale staat van Nederland</i> en het <i>Sociaal en Cultureel Rapport</i>	10
1.4	Het SCP in de kennisinfrastructuur van de Rijksoverheid	10
2	Werkprogramma 2018	13
2.1	Programma Inkomen en bestaanszekerheid	13
2.2	Programma Dynamiek op de arbeidsmarkt	16
2.3	Programma Opgroeien en leren	22
2.4	Programma Zorg en ondersteuning	25
2.5	Programma Gezondheid en welzijn	29
2.6	Programma Maatschappelijke participatie	33
2.7	Programma Waarden en zingeving	37
2.8	Programma Duurzame samenleving	40
3	Methodologie	44

1 Raamwerk voor meerjarig programmatisch onderzoek

1.1 Nieuwe indeling van het onderzoek: acht programma's, drie doorsnijdende perspectieven

Het *Werkprogramma 2018* is het eerste werkprogramma dat ingevuld is volgens de in september 2017 veranderde organisatie-indeling van het SCP. In de nieuwe situatie heeft het SCP acht onderzoeksprogramma's en drie doorsnijdende perspectieven. Deze programma's zijn tijdelijk van karakter en maken het mogelijk dat het SCP flexibel inspringt op nieuwe of veranderende maatschappelijke kwesties. Programma's worden namelijk aangepast al naar gelang de relevante maatschappelijke vraagstukken of kennisvragen vanuit departementen veranderen.

Bij de invulling van het *Werkprogramma 2018* is er rekening gehouden met en ruimte vrijgehouden voor mogelijke aanvullende verzoeken om extra onderzoek lopende het jaar, zoals bijvoorbeeld door het parlement.

De komende drie jaar hebben we de volgende programma's (tussen haakjes enkele kernwoorden om de inhoud aan te duiden):

1. *Inkomen en bestaanszekerheid*: sociale zekerheid, pensioenen, armoede, (gevolgen van) stelselwijzigingen op het terrein van sociale zekerheid.
2. *Dynamiek op de arbeidsmarkt*: inclusieve arbeidsmarkt, duurzame inzetbaarheid, waarde van betaalde en onbetaalde arbeid.
3. *Opgroeien en leren*: jeugd, gezin, opvang, gelijke kansen en toegankelijkheid van onderwijs, (gevolgen van) stelselwijzigingen in het onderwijs, leven lang leren.
4. *Zorg en ondersteuning*: vraag naar en aanbod van formele en informele zorg, wijzigingen in zorgarrangementen en zorggebruik, (on)toegankelijkheid van zorg.
5. *Gezondheid en welzijn*: focus op maatschappelijke uitkomsten, welbevinden, eenzaamheid, leefstijlen, vaardigheden, redzaamheid, voorzieningen en preventie alsook LHBT en (gevolgen van) decentralisaties in het sociaal domein
6. *Maatschappelijke participatie*: sociale netwerken, sociale scheidslijnen en organisatievormen in de civil society; de lokale samenleving; in- en uitsluiting van migrantengroepen; de invloed van technologie, activiteiten in de vrije tijd.
7. *Waarden en zingeving*: publieke opinie, sociaal-culturele integratie, religie en godsdienstige ontwikkelingen, zingeving, ethische kwesties, identiteit, ontwikkelingen in opvattingen ten aanzien van democratie en zeggenschap (lokaal, nationaal, Europees).
8. *Duurzame samenleving*: ecologische en maatschappelijke duurzaamheid, Sustainable Development Goals (SDG's).

De planbureaufunctie van het SCP vraagt dat het zich minder met ad-hocvragen bezighoudt en meer met het beantwoorden van de meerjarige, strategische kennisvragen op sociaal en cultureel terrein. In het werk van het SCP staan de leefsituatie en de kwaliteit van leven van burgers in Nederland, en wat op het dagelijks leven van mensen van invloed is, steeds centraal. De verbanden tussen maatschappelijke domeinen als werk, gezondheid, opleiding, sociale participatie en veiligheid zijn daarbij in toenemende mate van belang. Het SCP werkt over de domeinen heen en is in staat een integraal perspectief op de leefsituatie van burgers in Nederland te presenteren. Het sociale en culturele domein is onderhevig aan flinke veranderingen. Het SCP voegt aan alle inzichten over het welbevinden van burgers toe wat mensen daadwerkelijk ondervinden en ervaren in termen van welbevinden en kwaliteit van leven, evenals hoe dat keuzes en gedrag in het maatschappelijk leven beïnvloedt.

Het SCP is bij uitstek het instituut dat departementen op onafhankelijke wijze ondersteunt bij het vervullen van hun kennisbehoefte. Het beleidsgerichte en beleidsondersteunende wetenschappelijke karakter van het SCP-onderzoek bepaalt in grote mate het belang van het SCP.

De maatschappelijke terreinen die van oudsher sinds de instelling van het SCP in 1973 in het SCP-onderzoek centraal staan (zorgen, arbeid, leren, participeren) moeten behouden blijven en zichtbaar zijn in de programma's. Daarnaast willen we programma's die zich richten op relevante maatschappelijke thema's die domeindoorrijdend zijn. Daarom komt er een specifieke rol voor drie *wetenschappelijk strategen* op de drie doorsnijdende perspectieven die inhoudelijk de 'waan van de dag' overstijgen en meerjarige maatschappelijke en beleidsrelevantie hebben, en die we terug laten komen in de acht onderzoeksprogramma's. Die perspectieven zijn:

a. *Kwaliteit van leven*

Kwaliteit van leven komt als onderwerp in veel programmalijnen van het SCP terug. Vanzelfsprekend zijn er dwarsverbanden op dit thema zoals de overgang van leren naar werken, gezondheidsbelemmeringen en maatschappelijke participatie, het combineren van zorgen en werken. In het perspectief Kwaliteit van leven onderzoeken we deze dwarsverbanden vanuit het perspectief van de kwaliteit van leven van burgers. Wat draagt wel en niet bij aan de kwaliteit van leven van mensen?

Binnen dit perspectief is gekozen voor drie thema's en de gevolgen voor de kwaliteit van leven van burgers:

1. Levensloop (incl. levensfasen en generaties).
2. Combineren en afstemmen van rollen en taken (arbeid, zorgtaken, leren, vrijwilligerswerk).
3. Technologische ontwikkelingen.

Hoewel elke burger maar één levensloop doorloopt, komen daarin verschillende levensdomeinen samen. De overheid is in toenemende mate geïnteresseerd in de samenhang tussen verschillende domeinen. Door middel van een levensloopbenadering proberen we te begrijpen hoe trajecten op domeinen samenhangen, bijvoorbeeld hoe problemen cumuleren in de tijd of in bepaalde levensfasen.

Mensen bewegen zich in verschillende domeinen: ze werken, zorgen voor kinderen en ouders, leren, doen vrijwilligerswerk en participeren in vrijetijdsactiviteiten. Het welbevinden van een individu zal dan ook niet alleen worden bepaald door datgene dat in domein A of domein B gebeurt. Juist de combinatie van die gebeurtenissen kleurt de kwaliteit van leven. De manier waarop activiteiten worden gecombineerd en afgestemd, varieert tussen sociale groepen. Vrouwen leggen de prioriteit bijvoorbeeld vaker bij het privéleven dan mannen. Door over de grenzen van domeinen te kijken, begrijpen we niet alleen beter hoe Nederlandse burgers hun tijd besteden, maar wordt ook meer inzicht verkregen in hun kwaliteit van leven. Het emancipatieonderzoek is daar een voorbeeld van.

Technologische ontwikkelingen hebben een impact op burgers op verschillende levensdomeinen. Sommige groepen profiteren van de snelle technologische ontwikkelingen en andere blijven achter. Wie kunnen er meekomen en wie blijven achter? Welke economische en sociaal-culturele omstandigheden en digitale vaardigheden zijn daarop van invloed en wat betekent dat voor de kwaliteit van leven? De focus ligt daarbij op de sociale gevolgen van technologische ontwikkelingen voor burgers.

b. *In- en uitsluiting*

Processen van in- en uitsluiting hebben een structurele en een culturele component. Het eerste heeft betrekking op de ongelijkheid in kansen en in de verdeling van hulpbronnen over bevolkingsgroepen. Het tweede gaat onder andere om verschillen in identificatie en identiteit,

gescheiden leefwerelden en conflicterende waarden en opvattingen. De processen worden gedragen door verschillende actoren: groepen burgers kunnen in- en uitsluiting teweegbrengen, maar ook het gedrag van werkgevers, uitvoeringsinstanties en nationale en lokale beleidsmakers is van belang. Mechanismen liggen voor een belangrijk deel in de samenleving zelf (bv. discriminatie op basis van etnische herkomst, geslacht, gezondheid, leeftijd, seksuele voorkeur of geslachtsidentiteit), maar verlopen deels ook via het overheidsbeleid. Dat kan gericht zijn op het vergroten van handelingsmogelijkheden van burgers en het bevorderen van hun maatschappelijke integratie, waardoor in- en uitsluiting worden teruggedrongen. Het beleid kan dergelijke processen echter ook teweegbrengen. Dit doet zich bijvoorbeeld voor wanneer voorzieningen niet de bevolkingsgroepen bereiken waarvoor ze bestemd zijn, of indien regelingen op de lange termijn nieuwe vormen van ongelijkheid en achterstelling in de hand werken. Het perspectief raakt direct aan drie gezichtsbepalende doelgroepgerichte onderzoeksthema's van het SCP die blijvend aandacht in ons onderzoek krijgen: etnische minderheden, emancipatie van vrouwen en mannen en LHBTi.

c. *Veranderende verzorgingsstaat*

De verzorgingsstaat verandert door een combinatie van exogene factoren en interne processen. Extern doet zich de invloed gelden van demografische ontwikkelingen (vergrijzing, migratie), economische processen (globalisering, veranderende werkgelegenheidsstructuur), technologische veranderingen (ICT, robotisering) en sociaal-culturele wijzigingen (ideologie, machtsverhoudingen, verwachtingen van burgers). Intern is veelal sprake van een spanningsverhouding tussen de financiële houdbaarheid op de lange termijn en het garanderen van een kwantitatief en kwalitatief toereikend voorzieningenniveau. Deze processen voeren niet als vanzelf naar een *'race to the bottom'* of het krampachtig vasthouden aan traditionele vormen van solidariteit, maar krijgen gestalte via nieuw overheidsbeleid, de eigen verantwoordelijkheid van burgers, en in de rol van professionals, marktpartijen en de civil society. Voor het SCP is dit een belangrijk verbindend thema in het werkprogramma, omdat de verhouding tussen de overheid (en daarbinnen de verschillende lagen: wat is de Rijksrol, wat die van de EU en lagere overheden) en andere maatschappelijke actoren in de onderwerpen van de afzonderlijke programma's een punt van discussie is. Dat betreft bijvoorbeeld de regulering van de arbeidsmarkt, de toegankelijkheid van zorg, onderwijs, arbeidsmarkt en woningmarkt, de herziening van het pensioenstelsel, het zorgen voor voldoende bestaansmiddelen en inkomenscontinuïteit bij ziekte of werkloosheid en de verantwoordelijkheidsverdeling voor het realiseren van een meer duurzame samenleving. De wijze van institutionalisering kan per terrein echter sterk uiteenlopen, waardoor een programmadoorsnijdend perspectief potentieel grote meerwaarde heeft. De manier waarop de verzorgingsstaat verandert kan bovendien grote gevolgen hebben voor het inkomen en welbevinden van individuele burgers. Omdat institutionele wijzigingen voor uiteenlopende bevolkingsgroepen verschillende consequenties kunnen hebben, ligt hier ook een verbinding met enkele grotere thema's, zoals de opdeling van de samenleving, sociale cohesie en maatschappelijk ongenoegen.

1.2 **Overleg, samenwerking en werkwijze**

Met de departementen is regelmatig overleg over de invulling van het onderstaande onderzoeksprogramma. De onderzoekswensen worden zorgvuldig gewogen via het reguliere overleg met de departementen op DG-niveau en de voorbereiding daaraan voorafgaand met directies. Alle wensen worden afgezet tegen de door het kabinet beschikbaar gestelde capaciteit, maar ook tegen de signalerende en agenderende verantwoordelijkheid die het SCP heeft om ook zelf onderwerpen te agenderen die ze – vaak op de wat langere termijn – relevant acht voor beleid en politiek.

Het SCP hanteert een wetenschappelijke werkwijze en kiest positie tussen wetenschap, beleid en praktijk. Het SCP brengt empirisch en wetenschappelijk verantwoord de feiten in kaart door naar de samenleving te 'kijken', door duiding van maatschappelijke ontwikkelingen met het 'achteruit kijken' via evaluaties en effectstudies, aangevuld met het 'vooruit kijken' en 'vooruit denken' via trendanalyses, verkenningen, scenariostudies en ex-ante evaluaties. Het SCP beschrijft, verklaart en verkent. Het SCP brengt daarnaast de ervaringskennis van burgers bijeen en brengt de gevoelstemperatuur van de samenleving in kaart. Die zijn van grote invloed op onze economie, de samenleving en op de (mogelijke) effecten van beleid. Het SCP is in een veranderingsproces wat betreft de kennisdisseminatie. Het klassieke papieren onderzoeksrapport wordt meer en meer gecomplementeerd of vervangen door andere vormen en kanalen van kennisverspreiding, die aansluiten bij onze uiteenlopende doelgroepen.

1.3 Twee SCP-brede publicaties: *De sociale staat van Nederland* en het *Sociaal en Cultureel Rapport*

Het SCP publiceert (twee)jaarlijks het *Sociaal en Cultureel Rapport* en *De sociale staat van Nederland*.

Sociaal en Cultureel Rapport 2018: de Nederlandse identiteit

Het SCP geeft elke twee jaar het *Sociaal en Cultureel Rapport* (SCR) uit. Het SCP startte de reeks in 1974, een jaar na zijn ontstaan. Sinds 2000 krijgt elk SCR een centraal thema mee. Met voortgaande internationalisering en Europeanisering, het vervagen van landsgrenzen en grotere groepen nieuwe Nederlanders met eigen waarden, religies en gebruiken ontstaat meer discussie over wat in Nederland 'gewoon' is en over de Nederlandse identiteit. Na rapporten hierover van onder andere de RMO en de WRR en gevoed door wetenschappelijke discussies sindsdien willen we existentie, aard en inhoud van de nationale identiteit in dit rapport vooral benaderen vanuit het perspectief van (groepen) burgers. Hoe denken Nederlanders over het eigene van Nederland? Wat zien ze als 'typisch Nederlands' en wat als typisch niet? Wat verdient bescherming en wat mag weg? Hoeveel gemeenschappelijkheid is hierin te ontdekken? Hoe verschillen bevolkingsgroepen? Wat vinden migrantengroepen hier eigenlijk van? Daarmee levert het SCP een wetenschappelijke, beleidsmatige en maatschappelijke meerwaarde aan het debat over de Nederlandse identiteit.

De sociale staat van Nederland 2018

Op verzoek van de Eerste Kamer brengt het SCP met ingang van 2018 jaarlijks een editie uit van *De sociale staat van Nederland*. In de oneven jaren een uitgebreide editie, zoals die in 2017 voor de negende keer verscheen en in de even jaren een verkorte editie. De opzet van de verkorte editie is op dit moment nog in overleg. Gedacht wordt aan een invulling met een globaal overzicht van de stand van het land aan de hand van de kernindicatoren op de vertrouwde SSN-thema's (over onderwijs, arbeid, inkomen, zorg, vrijetijdsbesteding, maatschappelijke participatie, veiligheid, wonen en omgeving, kwaliteit van leven, publieke opinie), aangevuld met één of meer beschouwingen op basis van eerder dat jaar uitgebracht SCP-onderzoek (een 'SCP-signalement'). Publicatie is voorzien voorafgaand aan Prinsjesdag.

1.4 Het SCP in de kennisinfrastructuur van de Rijksoverheid

Het SCP is een belangrijke speler in verschillende kennisketens en onderhoudt via samenwerking en (personele) uitwisseling veel contact met andere kennisproducten en -leveranciers. De positionering daarbinnen is de komende jaren van groot belang, onder meer vanwege het toegenomen lokale en internationale karakter van nationale vraagstukken, maar ook vanwege de behoefte aan kennis over sectoren heen.

Samenwerking met het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS)

Het SCP werkt nauw samen met het CBS op veel verschillende terreinen. Veel analyses van het SCP zijn gebaseerd op door het CBS verzamelde en ter beschikking gestelde gegevens gebaseerd op surveys en registraties. Keuzes van het CBS om – al dan niet onder druk van bezuinigingen – bepaalde data niet langer te verzamelen kunnen consequenties hebben voor het voortbestaan van SCP-onderzoek.

Het CBS trekt ook steekproeven voor SCP-surveys en voert in een aantal gevallen de dataverzameling uit. Voorbeelden van het laatste zijn het Tijdbestedingsonderzoek en het onderzoek Culturele veranderingen in Nederland. De samenwerking met het CBS draagt in belangrijke mate bij aan de kwaliteit van kennisverzamelingen.

Samenwerking met het CPB, PBL en RIVM

Het onderzoek van het SCP sluit aan bij de kennisagenda's van de departementen. Het SCP werkt daartoe ook samen met het Centraal Planbureau (CPB) en het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) (bv. in de Monitor Brede Welvaart). Met het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) wordt onder meer samengewerkt in de Staat van de Volksgezondheid en Zorg, de Volksgezondheid Toekomst Verkenningen (VTV). We zetten in op continuering en versterking van de samenwerking waar dat zinvol en kansrijk is.

Samenwerking met academische partners, kenniskamers en -platforms

Met de Nederlandse en buitenlandse universiteiten bestaan nauwe personele en onderzoeksmatige verbindingen. Daarmee borgt het SCP ook naar de toekomst toe de wetenschappelijke kwaliteit van het werk en biedt het universiteiten de kans de beleidsrelevantie van hun onderzoek te vergroten. Er wordt onder meer samengewerkt in door de EU gefinancierde Europese onderzoeksprojecten, in het kader van het European Social Survey – European Research Infrastructure Consortium, en in door NWO en ZonMw gefinancierd onderzoek. Naast de samenwerking met academische partners participeert het SCP in verschillende kenniskamers en kennisplatforms van de departementen, onder meer bij de ministeries van VWS, IenW en SZW. Dat is van blijvend belang voor de verbinding met de kennisbehoeften van departementen.

Open Data Infrastructure for Social Science and Economic Innovations (ODISSEI)

ODISSEI (Open Data Infrastructure for Social Science and Economic Innovations) ontwikkelt een duurzame wetenschappelijke infrastructuur voor de sociale wetenschappen in Nederland. Via ODISSEI krijgen onderzoekers in de sociale wetenschappen toegang tot grootschalige en longitudinale dataverzamelingen die onderling aan elkaar gekoppeld zijn. Dit virtuele netwerk maakt het mogelijk om nieuwe, discipline-overstijgende onderzoeksvragen te beantwoorden en bestaande vragen op een nieuwe manier te onderzoeken. Partners in ODISSEI zijn onder andere de universiteiten, CBS, PBL en SCP.

Samenwerking met de WRR en de Kaderwetadviescolleges

Met de adviescolleges die tot taak hebben de regering in brede zin over het sociale en culturele domein te adviseren worden inzichten uitgewisseld. Dat gebeurt vooral met de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR), de Raad voor Volksgezondheid en Samenleving, de Raad voor Cultuur en de Raad voor het Openbaar Bestuur. De directeur SCP is (net als de directeur CPB en de directeur PBL) adviserend lid van de WRR. Bij enkele andere raden schuift de directeur SCP regelmatig aan wanneer de inhoudelijke vragen daar aanleiding toe geven.

Samenwerking met kennisinstellingen gericht op toegepast en implementatieonderzoek

Met instituten als Nivel, het Trimbos-instituut, het Verweij-Jonker Instituut, Vilans, Movisie, het Nibud, het Kennisinstituut voor Mobiliteitsbeleid (KiM), de Boekmanstichting, het Mulier Instituut en met hoger onderwijsinstellingen werkt het SCP samen op het grensvlak van onderzoek, beleid en implementatie. Het SCP concentreert zich in de samenwerkingsrelaties primair op het op onafhankelijke en wetenschappelijke wijze monitoren en duiden van maatschappelijke trends, waar anderen zich richten op beleidsadvisering of implementatie(-onderzoek). Hiermee komen de inzichten uit de kennisontwikkeling, het kennisgebruik en de valorisatie samen, bijvoorbeeld rond onderwerpen zoals de Wmo (bv. mantelzorg), de Langdurende Zorg, de sport- en cultuurparticipatie. We werken bijvoorbeeld in het project Kunstbeoefening samen met het Landelijk Kenniscentrum Cultuureducatie en Amateurkunst (LKCA) en bij de uitwerking van de monitor Cultuur gaan we met diverse partijen en in het culturele veld samenwerken.

Meer verbinding met de lokale en regionale kennisinfrastructuur sociaal domein

Het SCP onderhoudt al veel contacten met het lokaal bestuur en is onderdeel van een voor hen relevante, maar misschien nog niet altijd bekende kennisinfrastructuur. Het SCP werkt veelal landelijk, maar zowel bij de begeleiding van de opzet en het verloop van onderzoeksprojecten, als in samenwerking en programmering zijn gemeenten vaak betrokken. De komende jaren moet de kennis uit SCP-onderzoek landen waar het nodig en bruikbaar is.

2 Werkprogramma 2018

2.1 Programma Inkomen en bestaanszekerheid

Sociale zekerheid gaat in de klassieke zin om het garanderen van bestaanszekerheid door het beschermen van inkomen. De overheid heeft de grondwettelijke taak om te zorgen voor een minimumniveau van bestaanszekerheid en Nederland kent – ondanks de vele veranderingen van de afgelopen decennia – nog steeds tal van voorzieningen op dit terrein. Maar het garanderen van bestaanszekerheid gaat niet alleen over het waarborgen van een minimumniveau. Het betekent in meer algemene zin ook het handhaven van een verworven levensstandaard. Niet alleen voor mensen aan de onderkant van de inkomensverdeling, maar ook voor mensen daarboven.

Het programma Inkomen en bestaanszekerheid richt zich op drie kernvragen. De eerste vraag gaat over de hoeveelheid middelen die mensen ter beschikking hebben om in hun levensonderhoud te voorzien. Hierbij gaat het in belangrijke mate om het besteedbaar inkomen. Denk bijvoorbeeld aan inkomen uit arbeid, bijstands- en WW-uitkeringen, en pensioenen. De tweede vraag gaat over hoe deze middelen zich verhouden tot de norm voor een minimumniveau van bestaanszekerheid. Hebben mensen bijvoorbeeld voldoende geld om eten, kleding en een woning te betalen? Zijn er voldoende woningen beschikbaar en zijn deze voor iedereen betaalbaar? En zijn de pensioenen van mensen toereikend? En tenslotte gaat de derde vraag over de mate waarin instituties en beleid er in voldoende mate in slagen om de bestaanszekerheid van burgers te waarborgen. Hierbij valt onder meer te denken aan de gevolgen van de veranderende verzorgingsstaat. Leidt de toegenomen nadruk op de eigen verantwoordelijkheid van burgers bijvoorbeeld tot méér of juist tot minder zelfredzaamheid? En wat heeft de afname in inkomens- en arbeidsmarktzekerheid in de afgelopen decennia betekend voor de bestaanszekerheid van mensen? Naast deze kernvragen is er ook aandacht voor de verhoudingen tussen inkomensgroepen, via ongelijkheidsmaatstaven en studies zoals Profijt van de overheid.

Naast de hierna beschreven projecten zijn er binnen het onderzoeksprogramma Inkomen en bestaanszekerheid ook plannen voor nieuw onderzoek. Mogelijke onderwerpen betreffen de problemen die mensen ervaren bij hun pogingen om uit de armoede te komen, de beschikbaarheid en betaalbaarheid van woningen en hun effect op het gedrag van huishoudens, en het verrijken van het databestand dat wordt gebruikt om inkomen te meten. Maar ook binnen het programmadoorsnijdende perspectief van de veranderende verzorgingsstaat zal naar de mogelijkheid van nieuw onderzoek worden gekeken. Hierbij gaat het bijvoorbeeld om de invloed van het veranderende stelsel van sociale zekerheid op de ontwikkeling van armoede. In al het onderzoek speelt het programmadoorsnijdende perspectief van in- en uitsluiting een centrale rol en er zal dan ook veel aandacht uitgaan naar verschillen tussen bevolkingsgroepen (bv. naar leeftijd, opleidingsniveau of migratieachtergrond).

Nederland herstelt zich van de economische crisis en de koopkracht lijkt omhoog te gaan. De armoede daalt weer na jaren van stijging. Toch is de onzekerheid over werk en inkomen voor veel mensen in de afgelopen decennia behoorlijk toegenomen en is het aandeel armen nauwelijks verminderd. Dé dwarsdoorsnijdende vraag binnen het programma Inkomen en bestaanszekerheid is of de Nederlandse verzorgingsstaat in de toekomst in staat zal zijn om de bestaanszekerheid van Nederlandse burgers in voldoende mate te waarborgen.

Lopende projecten

'Legitimacy and adequacy of Dutch pension reforms (LAD)'

Om de discussie omtrent de Nederlandse pensioenhervormingen te voeden met inzichten in de visies van burgers op pensioenen, brengen we in het LAD-project in kaart wat de pensioenvoorkeuren zijn van burgers uit verschillende sociale groepen, en in welke mate een hervormd stelsel aan deze voorkeuren tegemoet komt. In fase 1 – af te ronden in 2018 – brengen we door middel van een vragenlijst en vignetten in kaart wat de voorkeuren zijn ten aanzien van keuzevrijheid, solidariteit, zekerheid en hoogte van het pensioen. In fase 2 en 3 – op te starten in 2018 – gaan we dieper in op wat burgers een toereikend pensioen vinden en op de vraag of pensioenuitkeringen in de toekomst redelijkerwijs aan deze verwachtingen gaan voldoen. In het LAD-project kijken we naar mensen uit alle categorieën van de inkomensverdeling.

Profijt van de quartaire sector

Uit eerder onderzoek naar profijt van de overheid, gepubliceerd in 2017, bleek dat niet alle Nederlanders evenveel profiteren van de overheidsuitgaven aan publieke voorzieningen, wat kan resulteren in een gefragmenteerd draagvlak. In de studie naar 'profijt van de quartaire sector' onderzoeken we met behulp van een begrotingsspel en vignetten de voorkeuren van Nederlanders voor overheidsuitgaven aan publieke voorzieningen. Ook onderzoeken we de mate waarin mensen bereid zijn te betalen voor extra uitgaven aan deze voorzieningen. De studie levert interessante inzichten op en waardevolle kennis inzake de methodologische overwegingen bij het bevragen van burgers met behulp van vignetten. Dit project beperkt zich niet tot mensen aan de onderkant van de inkomensverdeling, maar kijkt ook naar mensen daarboven.

Jongeren in wijken met structurele achterstanden: hoe vinden ze hun weg, wat doet de wijk met hen en hoe reageert de institutionele omgeving?

Dit onderzoek bestaat uit twee delen waarvan het eerste in 2017 startte en in 2018 wordt afgerond. Het eerste deel van dit tweeluik over kinderen en jongeren die opgroeien in een achterstandswijk bestaat uit een intensief deel op basis van gesprekken met jongens en jonge mannen uit Kanaleneiland in Utrecht en met professionals rondom de jongeren over opgroeien in de wijk. De centrale vraag is op welke manier sociale en ook fysieke wijkkenmerken de jongens gevormd hebben of nog vormen en wat de rol is van *agency* als het gaat om het al dan niet ervaren van negatieve invloeden, zoals 'foute' vrienden en weinig inzet voor school. Het tweede deel, in 2018 aan te vangen, onderzoekt de omvang van eventuele invloeden van opgroeien in een achterstandswijk op enkele kenmerken. Invloeden op schoolprestaties en arbeidsmarktperspectieven zijn onderwerp van studie geweest aan onder meer de Universiteit Utrecht en de TU Delft. Analyse van recent verschenen literatuur zal mogelijk volstaan om effecten in beeld te krijgen. In aanvullende empirische analyses willen we ons richten op gevolgen van het opgroeien in een achterstandswijk op attitudes jegens de rechtsstaat. Voor dit empirische werk zoeken we synergie met het CPB.

Waar blijft ons belastinggeld?

Dit project analyseert de kostenontwikkeling van circa 40 voorzieningen in de publieke sector, zoals zorg, onderwijs en veiligheid. De studie zet de kostenontwikkelingen uiteen in de voornaamste drijvende factoren: veranderingen in demografie, gebruik, prijzen en productiviteit. Hiermee verkrijgen we inzicht in de mogelijkheden voor het beleid om de kosten van de publieke sector te beïnvloeden en de verdeling van middelen over voorzieningen aan te passen.

De SCP-methode voor het meten van armoede: herijking, revisie en validering

De armoedegrens van het SCP wordt vastgesteld aan de hand van referentiebudgetten. Deze budgetten geven aan wat iemand nodig heeft om te kunnen beschikken over de goederen en voorzieningen die in de samenleving als minimum noodzakelijk gelden. Het is van belang om de armoedegrens periodiek te herijken zodat deze gebaseerd blijft op actuele budgetten. Daarnaast is het wenselijk de methode voor armoedemeting ook meer algemeen te evalueren en te valideren en waar mogelijk te verbeteren. In 2017/2018 vindt opnieuw een herijking, revisie en validering plaats. Daarin wordt onder meer aandacht besteed aan vermogen en schulden, niet-vergoede ziektekosten, de bepaling van de minimumhuur, inkomen uit eigen woning, regionale woningmarktverschillen, regionale prijsverschillen en het actualiseren van de gebruikte equivalentiefactoren.

[Nieuwe projecten in 2018](#)

Armoede in Kaart 2018

In het najaar van 2016 is de eerste editie van de nieuwe SCP-reeks over armoede in Nederland verschenen. Het is een digitale publicatie (een *card stack*), waarbij iedere pagina antwoord geeft op een onderzoeksvraag. Vragen die aan de orde komen, zijn onder andere: Hoeveel armen zijn er in Nederland? Wat is de verwachting voor de nabije toekomst? Waar wonen de armen in Nederland? De nieuwe editie presenteert de actuele gegevens over armoede. Tevens is er ruimte voor verdieping, beleidsduiding en beleidsevaluatie. Voor de actuele ramingsgegevens wordt, zoals gebruikelijk, input geleverd door het CPB.

2.2 Programma Dynamiek op de arbeidsmarkt

Ontwikkelingen als internationalisering, vergrijzing, technologisering, flexibilisering, verduurzaming en aanpassingen aan de verzorgingsstaat hebben hun weerslag op de mogelijkheden en risico's van mensen op die arbeidsmarkt. Op korte en lange termijn. Zowel aan de vraag- als aanbodzijde. Met als gevolg veranderingen op het werk, van het werk of door het werk. Deze veranderingen lijken elkaar steeds sneller op te volgen en iedereen op de arbeidsmarkt wordt er in meer of mindere mate mee geconfronteerd. Voor sommigen zijn zekerheden verdwenen. Anderen ervaren nieuwe kansen. Tegenstellingen lijken eerder vergroot dan verkleind. Vrijwel volledige arbeidsmarktparticipatie was tot een aantal jaren terug het credo van opeenvolgende regeringen. Tegenwoordig is het streven een participatiemaatschappij waarin iedereen naar vermogen deelneemt. Daarbij wordt niet alleen naar betaalde arbeid gestreefd, maar ook naar participatie in brede zin. Tegen de achtergrond van een steeds ouder wordende beroepsbevolking plaatst dit de samenleving voor een aantal vraagstukken of uitdagingen. Een aantal daarvan stellen we centraal in het programma Dynamiek op de arbeidsmarkt.

Een arbeidsmarkt waarbij iedereen naar vermogen meedoet is *een inclusieve arbeidsmarkt*. Uitgangspunt is dat iedereen gelijke kansen op werk, doorstroom en een prettige werkomgeving zou moeten hebben. Dat geldt voor vrouwen en mannen, jongeren en ouderen, laag- en hoogopgeleiden, minderheden en autochtone Nederlanders, mensen met en zonder arbeidsbeperking en mensen met een vast en flexibel contract en zelfstandigen. Wat komt er van dit streven terecht? Wat werkt wel en wat niet en waarom? Welke kansen en risico's zijn er – en voor wie? Wat is de invloed van beleid op de arbeidsmarkttuitkomsten van groepen?

Eén van de ankerpunten bij een inclusieve arbeidsmarkt is *duurzame inzetbaarheid*. Daarmee wordt bedoeld dat mensen hun hele arbeidzame leven inzetbaar en productief zijn. Dit streven stelt ons als samenleving voor vragen. Welke kansen en belemmeringen zijn er om een langdurende inzetbaarheid te realiseren? Voor een duurzame inzetbaarheid van werknemers lijkt werkgeversbetrokkenheid cruciaal. Hoe kan deze worden gerealiseerd? Welke factoren zijn daarbij bepalend? Welke aangrijpingspunten zijn er voor beleid?

Het streven naar een participatiesamenleving plaatst de betekenis van arbeid in een nieuw, breder perspectief. Dat maakt de vraag: wat betekent arbeid anno nu – zowel maatschappelijk als individueel – actueel. Of met andere woorden: wat is de *waarde van betaalde en onbetaalde arbeid*? En hoe verhouden betaalde en onbetaalde arbeid zich tot elkaar – op individueel en macroniveau? In hoeverre en op welke wijze ervaren mensen betaald en onbetaald werk als zingevend? Hoe verhouden de maatschappelijke externe effecten van betaalde arbeid en andere vormen van participatie zich tot elkaar? Wat betekenen ze in termen van draagvlak onder de verzorgingsstaat?

Lopende projecten

Kennisverzameling

Arbeidspanels

Ontwikkelingen op de arbeidsmarkt die gevolgen hebben voor zowel werkenden als werkgevers worden in belangrijke mate in kaart gebracht via de panels die het SCP om de twee jaar bij respectievelijk werkenden en werkgevers uitzet. Besloten is deze dataverzameling, gefinancierd door enkele departementen, te continueren tot en met 2023. In 2018 zal een nieuwe rapportage over *Aanbod van Arbeid* uitkomen.

Inclusieve arbeidsmarkt

Verdringing op de arbeidsmarkt

In 2017 is een verkennend onderzoek naar verdringing op de arbeidsmarkt gestart, waarbij wordt samengewerkt met het CPB. Het SCP zal zich onder andere richten op de perceptie van de gevolgen van verdringing bij uiteenlopende groepen (laagopgeleiden, vrouwen, arbeidsbeperkten, migranten, ouderen) en in verschillende contexten (bedrijfssector, tempo van het verdringingsproces).

Als werken niet loont

Het project Als werken niet loont (gefinancierd door Instituut Gak) wordt in 2018 voltooid. Dit onderzoekt hoe de groep 'werkende armen' zich heeft ontwikkeld en wat risicogroepen zijn. Ook zet het de Nederlandse situatie af tegen die in een aantal andere Europese landen, mede in relatie tot institutionele verschillen. Tenslotte gaat het project in op de mogelijkheden voor gemeenten om armoede onder werkenden te beïnvloeden.

Oorzaken van de groei van de flexibele schil

Aan het begin van 2018 wordt de eerder aangekondigde themastudie over de oorzaken van de groei van de flexibele schil gepubliceerd. In deze studie wordt de groei van tijdelijk werk in historisch perspectief beschouwd. Aandacht gaat uit naar verschillende mogelijke oorzaken van de groei van de flexibele schil, zoals de ongunstige economische situatie van de afgelopen jaren en de loondoorbetalingsverplichtingen voor werkgevers bij ziekte van werknemers. Daarbij wordt ingezoomd op verschillen tussen werknemers en de rol van een al dan niet onderbroken arbeidsverleden.

Jonge werkenden

Op verzoek van OCW/DE en met een subsidie van de Europese Commissie (EC) voert het SCP onderzoek uit naar de overgang van opleiding naar werk en het begin van de beroepsloopbaan, voor jonge vrouwen en mannen in de leeftijd van 18 tot en met 35 jaar. Vrouwen doen het tegenwoordig beter in het onderwijs dan mannen, maar op de arbeidsmarkt wordt deze voorsprong echter niet verzilverd in een betere positie. Doel van het onderzoek is te achterhalen op welk moment in de loopbaan er verschillen tussen jonge vrouwen en mannen ontstaan en hoe deze verschillen kunnen worden verklaard. Het rapport zal begin 2018 verschijnen.

Eindevaluatie Participatiewet

In de eerste fase van de evaluatie zijn de doelstellingen en de beleidstheorie geanalyseerd. In de tweede fase – die ook in 2018 zal doorlopen – wordt vastgesteld in hoeverre de beoogde doelen zijn gerealiseerd en wat de effecten zijn van de invoering van de wet op de baankansen van mensen uit de doelgroep van de Participatiewet. Leidt de Participatiewet tot meer kansen op werk of juist niet? En als mensen uit de doelgroep aan het werk geraken, hoe duurzaam is dan hun arbeidsparticipatie? En waar werken ze? In welke sectoren en onder welke voorwaarden? Hoe vaak wordt beschut werk ingezet? Aandacht gaat uit naar de arbeidsmarktpositie en uitkeringsafhankelijkheid van Wajongers en quasi-Wajongers, WSW'ers en klassieke bijstandontvangers. Daarbij wordt gebruikgemaakt van statistieken en monitors van CBS en UWV, en de ervaringsonderzoeken bij gemeenten, werkgevers en cliënten die SZW heeft uitgezet. Om vast te stellen of de realisatie van doelen kan worden toegeschreven aan de invoering van de nieuwe wet worden diverse analyses verricht. Het eindrapport (2019) bevat een synthese van alle inzichten omtrent de Participatiewet.

Aan het werk met persoonskapitaal

Uit de studie *Verschil in Nederland* (SCR 2014, hoofdstukken 2, 5 en 10) bleek dat fysiek, mentaal en esthetisch kapitaal theoretisch en empirisch van belang zijn voor de levenskansen van mensen. In het vignettenonderzoek in die studie bleken de drie vormen van 'persoonskapitaal' cruciale factoren voor het al dan niet afgewezen worden voor een baan, in vriendschapsrelaties en bij het krijgen van informele hulp. In het project *Aan het werk met persoonskapitaal* wordt dit toegespitst op beslissers op de arbeidsmarkt. Dat komt tegemoet aan de kritiek van bijvoorbeeld Elchardus, die stelde dat de dataverzameling in SCR2014 zich richtte op 'gewone' burgers en daardoor mogelijk geen accuraat beeld geeft van het selectiegedrag van werkgevers en HRM'ers die wellicht 'rationeler' zouden kiezen, op basis van opleiding en werkervaring. De vignettenstudie wordt daarom herhaald en ten dele uitgebreid bij 'professionele selecteurs' in uiteenlopende bedrijfssectoren (met inbegrip van kleinere werkgevers). Een mogelijkheid is dit onderzoek onder werkgevers uit te breiden naar (gedragseconomische) aangrijpingspunten voor beleidsinterventie om de baankansen voor mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt te vergroten.

Participatieproblemen van mensen met een IQ tussen 70 en 85

Volgens een schatting van het SCP telt Nederland ongeveer 2,2 miljoen mensen met een IQ tussen 70 en 85; deze groep wordt ook wel aangeduid als zwakbegaafden. Hoe het hen vergaat weten we niet. De hoogte van iemands IQ wordt namelijk niet landelijk bijgehouden. Het is dan ook ingewikkeld om in kaart te brengen hoe goed het zwakbegaafden lukt deel te nemen aan de samenleving. Toch willen we daar wel graag een indicatie van geven. Daarvoor zullen we 'een omweg' moeten bewandelen. In dit project doen we dat door niet de zwakbegaafden centraal te stellen, maar door de mensen bij wie het participeren niet goed lukt als uitgangspunt te nemen. Onder 'niet goed kunnen participeren' verstaan we vooral het niet actief deelnemen aan de arbeidsmarkt, maar ook 'moeilijk mee kunnen komen op school'. De onderzoeksvraag die we ons stellen is: wat is de prevalentie van zwakbegaafdheid onder niet participerenden op de arbeidsmarkt en onder moeilijk lerende scholieren? Wij zullen deze vraag beantwoorden door middel van literatuuronderzoek naar prevalentiecijfers en door sleutelinformanten te bevragen.

Uitstroom van vrouwen en mannen uit de subtop

Een mogelijke oorzaak van het lage aandeel vrouwen in topfuncties zou zijn dat deze vrouwen relatief vaak (t.o.v. mannen) uitstromen. Uit eerder onderzoek is gebleken dat dit niet het geval is. In dit onderzoek gaat de aandacht daarom uit naar de vraag of in de subtop (managementfuncties vlak onder de top) vrouwen versneld uitstromen. Internationaal onderzoek en Nederlandse casestudies suggereren dat dit een belangrijke oorzaak is voor de trage groei van het aandeel vrouwen in de top. De uitstroom wordt onderzocht met het Arbeidsaanbodpanel (AAP) van het SCP. Als deze uitkomsten meer uitstroom van vrouwen in de subtop laten zien, dan kan kwalitatief onderzoek (diepte-interviews onder vrouwen in de subtop) worden gedaan om meer zicht te krijgen op de achtergronden daarvan.

Duurzame inzetbaarheid

Werkgevers en oudere sollicitanten

Oudere sollicitanten vinden lastig een nieuwe baan. Vaak wordt verondersteld dat dit ligt aan hun hogere loonkosten en er wordt dan ook aanbevolen die te verminderen. Uit eerder onderzoek is bekend dat werkgevers negatiever zijn over de loonkosten van ouderen dan over hun functioneren. Tegelijkertijd bleek uit vignettenonderzoek dat juist het oordeel over het functioneren van ouderen een grotere invloed heeft op het wel/niet aannemen van oudere sollicitanten dan het oordeel over de loonkosten. Op basis van het SCP-arbeidsvraagpanel kan worden nagegaan wat het feitelijke aannemegedrag van werkgevers beïnvloedt. Is dat het

oordeel over de loonkosten of het oordeel over het functioneren? Of speelt vooral de werksituatie een rol, zoals de aan- of afwezigheid van werkkenmerken die voor ouderen extra belastend kunnen zijn (bv. lichamelijk zwaar werk)?

De waarde van betaalde en onbetaalde arbeid

Uitbreiding arbeidsduur als zorgtaken verminderen

Als vrouwen kinderen krijgen gaan ze vrijwel allemaal in deeltijd werken, als ze dat daarvoor al niet deden. Dit in verband met de zorg voor hun kind. Maar als de kinderen groter worden en de zorgtaken afnemen, blijken zij niet of nauwelijks meer uren te gaan werken. Waarom niet? Onderzoek over de arbeidsdeelname van vrouwen gaat vrijwel altijd over de combinatie werk en zorg voor kinderen, terwijl de helft van de in deeltijdwerkende vrouwen allang 'uit' de kleine kinderen is. Bij deze groep lijkt dus een grote winst te behalen als het om het arbeidspotentieel gaat. Het onderzoek gaat over de vraag waarom zij niet meer uren (willen) werken. Wordt de vrijgekomen tijd ongemerkt ingevuld door andere zaken? Mantelzorg bijvoorbeeld, opvang van kleinkinderen of vrijetijdsbestedingen? Is het op hun werk/leeftijd niet mogelijk om hun arbeidsduur uit te breiden of is dat weinig aantrekkelijk omdat de 'loop' al jaren uit hun carrière is? Speelt mogelijk een afnemende gezondheid hun parten? Of waren ze sowieso al niet van plan om later weer meer uren te gaan werken? Dit kan worden nagegaan door middel van het Arbeidsaanbodpanel van het SCP, aangevuld met een enquête (en vignetstudie) onder oudere in deeltijd werkende vrouwen – zo mogelijk aangevuld met interviews.

[Nieuwe projecten in 2018](#)

Inclusieve arbeidsmarkt

Genezen maar beschadigd; arbeidsdeelname van mensen die genezen zijn van een ernstige ziekte – ontwikkelproject

De overheid streeft een inclusieve arbeidsmarkt na: een arbeidsmarkt waarin iedereen naar vermogen meedoet. Dit project richt zich op een groep mensen die tijdelijk geen of weinig arbeidsvermogen had, maar dat nu wel weer heeft. De arbeidsmarktkansen van mensen die te kampen hebben gehad met een ernstige ziekte, staan hier centraal. Hoe staat het eigenlijk met hun kansen? Welke gevolgen heeft hun ziekte voor hen gehad? Komen zij aan de slag? Hoe staan werkgevers tegenover hen? Voelen zij zich gestigmatiseerd? Krijgen zij enige ondersteuning of zijn zij op zichzelf aangewezen? Welke ondersteuning is dat dan? Hebben zij behoefte aan ondersteuning en zo ja, welke? De aanpak is zowel kwantitatief (analyse CBS-registratiedata) als kwalitatief (interviews) van aard. Voor 2018 denken wij aan een ontwikkelproject.

Doorstroom van vrouwen en mannen naar hogere functies - ontwikkelproject

In dit onderzoek worden de beroepsloopbanen van vrouwen en mannen over langere tijd geanalyseerd om vast te stellen op welk moment er loopbaanverschillen (wat betreft functieniveau en managementfuncties) tussen vrouwen en mannen gaan optreden. Verder zal in dit onderzoek worden nagegaan welke factoren vanuit de arbeidsorganisaties en bij werknemers zelf een rol spelen bij door- en uitstroom. Daarbij gaat het om (mogelijke) processen van uitsluiting, maar ook om stimulansen. Vernieuwend aan dit doorstroomonderzoek is dat het specifiek ingaat op management- en topfuncties en vrouwen en mannen volgt in een zo groot mogelijk deel van hun loopbaan. De vragen kunnen worden onderzocht met het Arbeidsaanbodpanel (AAP) van het SCP en/of met Registerdata van het CBS.

Arbeidsmarktpositie migranten

Ondanks beleidsinspanningen om gelijke arbeidsmarktkansen te creëren voor iedereen, blijven de arbeidsmarktuitskomsten van migranten achter bij die van autochtone Nederlanders, ook wanneer rekening wordt gehouden met verschillen in opleidingsniveau en werkervaring. Mogelijk spelen soft skills, arbeidsoriëntatie, zoekgedrag, discriminatie of beeldvorming een belangrijke rol. In dit onderzoek zal ingezoomd worden op één of enkele van deze aspecten.

Duurzame inzetbaarheid

Ouderen op de arbeidsmarkt; zwaar werk

De belastbaarheid van mensen vermindert met het stijgen van de leeftijd. Zo krijgen werknemers meer problemen met nachtwerk naarmate ze ouder worden, neemt hun fysieke kracht wat af en stijgt de behoefte aan hersteltijd na geleverde inspanning. Er leven dan ook zorgen in de maatschappij over de haalbaarheid van langer doorwerken in zware beroepen. Die zijn vooral bij bepaalde werkgevers geconcentreerd, bijvoorbeeld in de bouw en de volcontinu-industrie. Maatregelen die daar van oudsher werden genomen, namelijk ontzien van ouderen bij lichamelijk zwaar werk en nachtwerk, worden lastiger nu het aantal ouderen bij werkgevers stijgt. Hoe gaan werkgevers hiermee om? Welke maatregelen nemen zij? Wat werkt wel en niet? Tegen welke problemen lopen zij aan? De aanpak is kwalitatief (beperkt aantal interviews onder werkgevers met veel nachtwerk en/of lichamelijk zwaar werk en hun ouder personeel).

De waarde van betaalde en onbetaalde arbeid

Emancipatiemonitor

In de *Emancipatiemonitor* geeft het SCP (in samenwerking met het CBS) een actueel beeld van het emancipatieproces in Nederland. Het beschrijft de posities van vrouwen en mannen op meerdere terreinen: bevolking, onderwijs, arbeid, inkomen, combinatie arbeid en zorg, topfuncties, veiligheid en gezondheid. Ook wordt de situatie in Nederland vergeleken met het buitenland. De *Emancipatiemonitor* verschijnt sinds 2000 tweemaal per jaar op verzoek van de directie Emancipatie (OCW, eerder SZW). In 2018 zal de tiende editie worden uitgebracht. De keuze van de onderwerpen en de bespreking van de uitkomsten zijn gerelateerd aan de doelen van het emancipatiebeleid. Een daarvan is herverdeling van onbetaald werk en het vereenvoudigen van de combinatie werk en zorg. In het kader van het geven van zorg zijn verschillende thema's in de *Emancipatiemonitor* relevant. Er is zowel aandacht voor de zorg voor kinderen als voor mantelzorg. In de monitor wordt onder andere beschreven wie zorg verleent, in hoeverre gebruik wordt gemaakt van voorzieningen om arbeid en zorg te combineren (zoals kinderopvang en verlof) en hoe dit alles relateert aan arbeidsdeelname.

Leefsituatie van werkenden, werklozen en arbeidsongeschikten – ontwikkelproject

Met het onderzoek Leefsituatie van werkenden en niet-werkenden (LWW) willen we de opvattingen van burgers over werk, de sociale zekerheid en het activerende beleid van de overheid in kaart brengen. Vragen die aan de orde komen zijn: Wat is de betekenis van betaald en onbetaald werk in het leven van mensen en hoe verschilt dit tussen groepen? Welke kansen en bedreigingen zien zij voor de arbeidsmarkt van de toekomst én voor hun eigen toekomst op de arbeidsmarkt? Kloppen de aannames over gedragsreacties die aan het activerende beleid ten grondslag liggen, bijvoorbeeld ten aanzien van de gevoeligheid voor sancties en financiële prikkels? Hoe vanzelfsprekend vinden burgers de hulp van de overheid? En: hoe geven ze vorm aan hun eigen verantwoordelijkheid om te participeren? Een langetermijnvergelijking is mogelijk door voort te bouwen op eerdere edities van het LWW-

onderzoek (1974, 1982, 2007). In 2018 willen we een verkenning starten om de vraagstelling verder uit te diepen en te concretiseren.

Zzp'ers over collectieve regelingen

Een groot deel van de zzp'ers en andere zelfstandigen is niet verzekerd tegen arbeidsongeschiktheid. Sparen voor pensioen doen ze in meerderheid wel, maar minder dan werknemers. Bij beleidsmakers leeft daarom de vrees dat een deel van de zelfstandigen in de financiële problemen komt bij langdurige ziekte of na pensionering. Als oplossing hiervoor wordt soms een verplichte, uniforme voorziening bij arbeidsongeschiktheid en pensioen geopperd. Dit project geeft aan voor welke groepen zelfstandigen een verplichte, collectieve regeling in principe wel en niet voordelig is. Vervolgens laat het zien hoe zelfstandigen zelf denken over de wenselijkheid daarvan. De gegevens voor dat laatste komen uit een enquête die in 2016 is gehouden onder zzp'ers, als onderdeel van een breder onderzoek naar werkenden en niet-werkenden (Arbeidsaanbodpanel). We denken aan een korte rapportage, bijvoorbeeld een one-pager.

2.3 Programma Opgroeien en leren

In dit programma staan het opgroeien en leren van kinderen en (jong)volwassenen centraal. Onderwijs en gezin vormen de context: verreweg de meeste kinderen groeien met hun ouders op in het gezin; kinderen zijn bovendien leerplichtig (en jongeren kwalificatieplichtig) en brengen een groot deel van hun tijd door in het onderwijs. Het programma beperkt zich niet uitsluitend tot de instituties onderwijs en gezin. Een deel van de opvoeding en socialisering van kinderen/jongeren vindt immers ook buiten het gezin plaats. Leren vindt voor een belangrijk deel thuis en op het werk plaats; en beperkt zich dus niet alleen tot school en evenmin tot de initiële fase, maar strekt zich uit tot een leven lang leren. Zowel ouders als scholen/leraren staan voor de taak om kinderen/jongeren te ondersteunen in hun talentontwikkeling en zelfontplooiing en om hen toe te rusten met vaardigheden voor volwaardige deelname aan de samenleving als burger.

Aandachtspunt binnen dit programma is de samenhang én flexibiliteit binnen en tussen (onderwijs-, zorg- en opvoed-)systemen. Het programma beslaat zowel individuele opbrengsten als sociale uitkomsten. Beide instituties (gezin en onderwijs) spelen een belangrijke rol bij de totstandkoming van sociale cohesie en integratie. Ongelijke kansen voor jongeren met verschillende achtergronden en processen van in- en uitsluiting kunnen echter verschillen tussen groepen versterken en leiden tot sociale scheidslijnen in de samenleving. Binnen dit programma is er aandacht voor het geven en ontvangen van verschillende vormen van steun rond opvoeden, opgroeien en leren. Welk gebruik maken kinderen en ouders van formele ondersteuning rond kinderopvang, opvoeden, opgroeien en leren (jeugdhulp), en wat regelt men zelf, informeel? In welke mate weten ze hun sociale netwerken te benutten? Andere vragen bij dit thema zouden zich kunnen richten op de mate waarin jongeren worden ondersteund door hun ouders (in materiële en andere zin zoals morele steun) in hun school- en studieloopbaan – zoals huisvesting en financiële ondersteuning. In het hoger onderwijs speelt bijvoorbeeld dat jongeren uit sommige groepen (eerstegeneratiestudenten, vluchtelingen) onbekend zijn met de cultuur in het hoger onderwijs en daarvoor niet kunnen terugvallen op ouderlijke steun.

Opgroeien in een samenleving die staat voor een verduurzamingsopgave en die steeds minder wordt getypeerd door vaste kaders voor leren, werken en leven, stelt nieuwe eisen aan de vaardigheden die jongeren nodig hebben voor succesvolle deelname aan de samenleving. Binnen het programma is er aandacht voor groepen jongeren die zich in een complexer wordende samenleving steeds moeilijker kunnen redden. Daarnaast speelt de druk om te presteren en succesvol te zijn veel jongeren parten. Onderzoek betreft de aangrijpingspunten in gezin en onderwijs voor een goede toerusting van kinderen en jongvolwassenen met het oog op hun weerbaarheid en zelfredzaamheid.

Een belangrijk thema betreft de implicaties van verschillen tussen jongeren naar thuismilieu, prestatieniveau en bijvoorbeeld waardenoriëntatie. De vraag is of dergelijke verschillen ook leiden tot sociale scheidslijnen. Ontmoeten jongeren uit verschillende milieus elkaar nog op de route naar volwassenheid of leeft men in aparte 'bubbels'? Belangrijke vraag daarbij is welke rol de wensen en keuzes van ouders daarin spelen. In het hoger onderwijs speelt de vraag of selectieve opleidingen gepaard gaan met sociale scheidslijnen.

De programmalijn betreft uiteraard de kinderen/jongeren zelf: hun welbevinden, maar ook hun opvattingen. Bijvoorbeeld over hun thuissituatie, het belang dat ze hechten aan school, opleiding en diploma's en hun omgang met sociale media. Mogelijke onderzoeksvragen betreffen de opinies van jongeren over actuele maatschappelijke thema's en bijvoorbeeld hun verwachtingen over hun eigen toekomst en die van Nederland.

De hierboven genoemde onderwerpen worden deels geadresseerd in al lopend onderzoek, maar zullen ook deels worden uitgewerkt in nieuwe onderzoeksprojecten. De komende periode wordt de programmalijn verder ontwikkeld.

Lopende projecten

Kinderopvang

Eerder onderzoek naar de oorzaken en gevolgen van kinderopvang stelt de betaalbaarheid van opvang sterk centraal. Dit doet echter geen recht aan de ambitie van instellingen en de overheid om meer in te zetten op de kwaliteit van opvang. Ook is het goed denkbaar dat ouders hun beslissingen niet enkel baseren op financiële overwegingen, maar dat percepties van de kwaliteit van opvang eveneens een rol spelen. In dit onderzoek analyseren we daarom hoe ouders over de betaalbaarheid, toegankelijkheid én kwaliteit van opvang denken. Ook gaan we na in hoeverre deze percepties samenhangen met het gebruik van opvang, arbeidsmarktparticipatie en de werk-privébalans van ouders.

Het Health Behaviour in School-aged Children-onderzoek (HBSC)

Het SCP doet sinds 2005 in samenwerking met de vakgroep Algemene Sociale Wetenschappen van de Universiteit Utrecht en het Trimbos-instituut mee aan het Health Behaviour in School-aged Children onderzoek (HBSC). Dit is een internationale, vierjaarlijkse studie naar de gezondheid en het welbevinden van schoolgaande jongeren in de leeftijd van 11 tot en met 18 jaar. Centrale vragen zijn hoe het met de gezondheid, de leefstijl, het risicogedrag en het welzijn van jongeren gaat en in hoeverre hierin verschillen zijn afhankelijk van de leeftijd, sekse, het schoolniveau en de etnische achtergrond van de jongeren en de samenstelling en welvaart van de gezinnen waarin ze opgroeien. Ook wordt gekeken naar eventuele veranderingen in de tijd in de gezondheid en het welzijn van de jongeren (vanaf 2001). Het SCP zal een bijdrage leveren aan de rapportage van HBSC 2017. De dataverzameling is eind 2017 en de analyse en rapportage volgen in 2018.

Sociale netwerken van ouders

In de participatiesamenleving wordt ook van ouders verwacht dat zij – indien zij hulp nodig hebben bij de opvoeding en verzorging van hun kinderen – eerst te rade gaan bij hun eigen netwerk. Er is weinig zicht op welke (opvoed)ondersteuning ouders wensen en ontvangen vanuit hun sociale netwerk. Onderzoeksvragen zijn onder andere in hoeverre ouders ondersteuning van familie, vrienden en burens ontvangen bij de verzorging en opvoeding van hun kind(eren) en of zij hiermee tevreden zijn. Waarmee worden ze geholpen en waarmee niet? En is die informele steun gerelateerd aan het welbevinden van ouders? En in hoeverre bieden ouders zelf steun aan andere ouders?

Voor dit onderzoek zijn secundaire analyses voorzien op de data van het onderzoek naar de evaluatie van de Jeugdwet en het Kinderopvang-onderzoek die in 2017 verzameld zijn. Rapportage volgt waarschijnlijk eind 2018.

Leven lang leren en de overbevraagde burger

De noodzaak om ook na de initiële schoolloopbaan verder te leren zal de komende jaren toenemen. Kenmerkend is dat keuzes voor opleiding en leren moeten worden gecombineerd met keuzes rondom wonen, zorg en werk. Het SCP onderzoekt in hoeverre burgers er in slagen gehoor te geven aan het meervoudig beroep dat op hen wordt gedaan en wat de onderliggende redenen zijn om niet deel te nemen aan formele en informele leeractiviteiten. Rapportage medio 2018.

Tijdsbestedingsonderzoek

Dit project is de hoofd rapportage van de meest recente data van het Tijdsbestedingsonderzoek (TBO) die gedurende 2016 verzameld zijn. Het rapport beschrijft de

tijdsbesteding van Nederlanders, maar probeert de tijdsbesteding ook te verklaren en mogelijke gevolgen te onderzoeken. De nadruk ligt hierbij op het analyseren van de samenhang tussen tijdsbesteding en de kwaliteit van leven, sociale verschillen en veranderingen door de tijd heen. Dergelijke analyses leveren interessante informatie op over de kwaliteit van leven van de Nederlandse bevolking, sociale ongelijkheden en maatschappelijke ontwikkelingen.

Nieuwe projecten in 2018

Sociale scheidslijnen in het voortgezet onderwijs

In dit onderzoek staan de visie en praktijk van scholen en docenten in het voortgezet onderwijs ten aanzien van sociale, emotionele en culturele verschillen tussen groepen leerlingen centraal. Een belangrijke vraag is welke verschillen (sociaal, cultureel, emotioneel) directies en scholen waarnemen tussen leerlingen met verschillende achtergronden; en hoe de scholen in hun beleid en docenten in de klas omgaan met genoemde verschillen. De mate van homogeniteit of heterogeniteit van (brug-)klassen en vestigingslocaties speelt daarbij een rol. Wat is de rol- en taakopvatting van de professionals die voor de klas staan: bakemen zij hun professionele ruimte af of rekken ze deze wellicht juist op door actief in te spelen op sociale, culturele en emotionele verschillen tussen (groepen) leerlingen? Een cruciaal aandachtspunt is of genoemde verschillen van invloed zijn op de kennisoverdracht van docent naar leerling.

Differentiatie in het hoger onderwijs

Instellingen in het hoger onderwijs moeten zowel brede toegankelijkheid garanderen als ook de top goed weten te bedienen. In het hoger onderwijs is er meer aandacht voor excellentie en worden studenten vaker dan voorheen geselecteerd voor opleidingen. In een lopend onderzoek wordt in kaart gebracht welke factoren een rol spelen bij de deelname aan selectieve, op excellentie gerichte opleidingen. Hangt de deelname vooral samen met vaardigheden of speelt ook de achtergrond van studenten een rol? Versterkt de selectie vooral het meritocratische gehalte van het hoger onderwijs of gaat het (ook) gepaard met sociale ongelijkheid binnen het hoger onderwijs? Een mogelijk vervolgonderzoek richt zich op de vraag in hoeverre kenmerken van het studieaanbod leiden tot ongelijke deelname. Recent is er veel discussie over het Engelstalig onderwijs op universiteit en hogeschool, maar onduidelijk is welk effect dit heeft op de instroom en doorstroom naar en binnen het hoger onderwijs van studenten met verschillende achtergronden.

2.4 Programma Zorg en ondersteuning

Wanneer mensen zichzelf als gevolg van beperkingen niet meer zelfstandig kunnen redden dan hebben zij zorg of ondersteuning nodig om te kunnen participeren en zo lang mogelijk zelfstandig te kunnen blijven wonen. Deze zorg en ondersteuning kunnen mensen krijgen van iemand uit het eigen netwerk (mantelzorg), van een particuliere (zelfbetaalde) hulp of van publiek gefinancierde beroepskrachten, zoals hulp bij het huishouden via de Wmo, wijkverpleging of zorginstellingen (publiek gefinancierde zorg).

De laatste jaren is de (langdurige) zorg ingrijpend veranderd (de hervorming Langdurige Zorg). Doelstellingen daarbij zijn onder meer het verbeteren van de kwaliteit van zorg en ondersteuning, de vergroting van de financiële houdbaarheid en het vergroten van de betrokkenheid in de samenleving. Het kabinet Rutte III spreekt over 'goede zorg voor iedereen op de juiste plek op het juiste moment'. In de veranderende verzorgingsstaat ligt steeds meer nadruk op eigen verantwoordelijkheid van burgers en verandert de rol van professionals en marktpartijen.

Een centrale vraag binnen het programma Zorg en ondersteuning is hoe mensen met uiteenlopende gezondheidsbeperkingen hun problemen bij het functioneren in het dagelijks leven oplossen. Het gaat dan om de toegankelijkheid en het gebruik van zorg en ondersteuning. Kunnen mensen de zorg of ondersteuning krijgen die zij nodig hebben? Welke uiteenlopende vormen van zorg en ondersteuning ontvangen zij? Welke verschillen doen zich hierin voor tussen groepen? Hierbij kan het gaan om mensen met lichamelijke, verstandelijke, psychische of cognitieve beperkingen met verschillende hulpbronnen (opleiding, inkomen, netwerk). Binnen het programma staat het perspectief van de burger centraal.

Het gebruik van langdurige zorg – maar ook van de eerstelijnszorg – verandert, onder meer als gevolg van veranderingen in het zorgstelsel, van demografische en maatschappelijke ontwikkelingen (bv. de vergrijzing en de diversiteit binnen onze bevolking) en van veranderende preferenties. Binnen het werkprogramma kijken we niet alleen naar het huidige zorggebruik, maar verkennen we ook het toekomstige zorggebruik.

Het helpen van iemand met gezondheidsproblemen in het eigen netwerk (mantelzorg) neemt eveneens een centrale plaats in binnen dit programma. De overheid streeft er naar dat mensen deze zorg voor naasten indien mogelijk zelf op zich nemen. We onderzoeken onder meer de sociale verschillen tussen groepen in het geven van zorg. Ook kijken we naar de samenhang tussen mantelzorg en betaalde arbeid en het volgen van onderwijs en de gevolgen van de combinatie van arbeid en zorg: zien we steeds meer overvraagde burgers? We gaan ook na hoe diverse groepen mantelzorgers zo goed mogelijk kunnen worden ondersteund om hun draaglast te verminderen en hun draagkracht te bevorderen.

Lopende projecten

Evaluatie Hervorming Langdurige Zorg (HLZ)

De evaluatie van de HLZ is een omvangrijk project, dat bestaat uit een aantal deelstudies waarvan in de afgelopen jaren diverse publicaties zijn verschenen. In 2018 verschijnt een aantal kleinere deelstudies. Het synthetiserende eindrapport van de HLZ-evaluatie wordt voor 1 juli 2018 aan de bewindspersoon aangeboden. De hoofdvragen zijn of de gestelde doelen worden gehaald; in hoeverre dat kan worden toegeschreven aan de beleidsveranderingen en welke neveneffecten zich eventueel voordoen. Deze landelijke evaluatie betreft de jaren 2015 tot en met 2017 en komt daarmee te vroeg om definitieve conclusies te trekken. We zullen

daarom primair vaststellen in hoeverre de ontwikkelingen in de richting gaan die de wetgever voor ogen had.

(Het succes van) wooninitiatieven voor en door mensen met beperkingen

In dit (kwalitatieve) onderzoek naar particuliere wooninitiatieven brengen we in kaart waarom mensen deze wooninitiatieven opzetten, hoe bestendig ze zijn, voor welke (WLZ-)cliëntgroepen deze initiatieven wel of niet passend zijn en welke factoren de kans van slagen van een wooninitiatief bevorderen of belemmeren.

Verschillen in zorg en ondersteuning verklaard

De ene persoon redt zich met zorg vanuit het sociale netwerk, terwijl een ander een beroep doet op publiek gefinancierde zorg. Hoe komt dat? Het antwoord op deze vraag biedt ons inzicht in (achtergronden van) het gedrag van zorggebruikers en biedt zo aanknopingspunten voor beleid. De basis voor dit onderzoek ligt in de dataverzamelingen Onderzoek Zorggebruik (OZG) onder zelfstandig wonende volwassenen en Ouderen in Instellingen (OII) onder oudere bewoners van verzorgings- en verpleeghuizen. We maken een robuust verklaringsmodel voor het gebruik van verschillende vormen van zorg en ondersteuning. In een vervolg kunnen op basis van dat model ramingen voor de toekomst, maar ook ex ante en ex post beleidsevaluaties worden gemaakt.

Duiding zorg verstandelijk gehandicapten internationaal

In het rapport *Zorg beter begrepen* zijn de achtergronden van de sterke groei in de zorgvraag van verstandelijk gehandicapten in kaart gebracht. Hieruit komt het beeld naar voren dat maatschappelijke ontwikkelingen zoals hogere eisen in het onderwijs en op de arbeidsmarkt en meer digitalisering daarin een belangrijke rol hebben gespeeld. Ook in andere landen zijn vergelijkbare ontwikkelingen aan de gang, die leiden tot een steeds ingewikkelder maatschappij. Dit roept de vraag op of dit er ook in andere landen toe heeft geleid dat meer mensen met een lichte verstandelijke beperking en zwakbegaafdheid hulpbehoevender werden en hoe dat is opgelost.

Staat voor de Volksgezondheid en Zorg

Dit betreft een samenwerking die in 2015 op verzoek van het ministerie van VWS is opgezet. Op dit moment werken er acht partijen samen: RIVM, CBS, Zorginstituut Nederland (ZiN), Nederlandse Zorgautoriteit (Nza), Trimbos-instituut, Nederlands Jeugdinstituut (NJI), Nivel en SCP. Er wordt vooral gewerkt aan eenduidige kerncijfers over volksgezondheid en zorg in digitale cijferoverzichten. Daarnaast verschijnen er themarapporten.

Toekomst van de mantelzorg

Mantelzorg is een belangrijk fundament voor de zorg die mensen thuis ontvangen. Het belang van mantelzorg zal in de toekomst alleen maar toenemen. Steeds meer mensen bereiken een hoge leeftijd en ouderen blijven ook steeds langer zelfstandig wonen met minder professionele zorg. In 2017 is het SCP in samenwerking met PBL gestart met een project om regionale ramingen te maken voor de mantelzorg. Het gaat erom goed in beeld te brengen hoe demografische groei en krimp en factoren zoals de deelname aan de arbeidsmarkt naar verwachting doorwerken in zowel het geven als het krijgen van mantelzorg voor de periode 2020-2040.

Zorgtrajecten en kwaliteit van leven van ouderen

Op verzoek van het ministerie van VWS voeren we een onderzoek uit dat inzicht geeft in welke zorg en ondersteuning bijdraagt aan de kwaliteit van leven van kwetsbare ouderen in de laatste levensfase. De voorgaande studies naar zorgtrajecten van ouderen gaven inzicht in het gebruik van zorg en ondersteuning van individuele en groepen 65-plussers over een

periode van ruim tien jaar, maar nog niet in de relatie met kwaliteit van leven. In deze studie willen we op basis van LASA-gegevens de samenhang tussen zorgtrajecten en kwaliteit van leven uitkomsten verkennen.

Nieuwe projecten in 2018

Vervolg evaluatie Hervorming Langdurige Zorg (HLZ)

In overleg met het ministerie van VWS zal op basis van de huidige evaluatie worden bepaald hoe het vervolg eruit zal zien en welke vragen worden beantwoord.

Verkenning rol van particuliere zorg en ondersteuning

Wanneer mensen met beperkingen ondersteuning nodig hebben, dan dienen zij eerst na te gaan in hoeverre zij hierin zelf kunnen voorzien. Daarbij kan worden gedacht aan hulp van hun eigen netwerk, maar ook aan het inhuren van particuliere verzorging of ondersteuning. Er zijn allerlei (thuis)zorgorganisaties die hun diensten aanbieden. Over het aanbod en gebruik van deze particuliere zorg (thuis of in een instelling) is weinig bekend. Doel van dit project is het verschaffen van inzicht in de aanbieders en gebruikers van particuliere zorg: hoe ziet deze markt eruit, welke aanbieders zijn er en wat bieden zij? Welke mensen maken gebruik van particuliere zorg, waarom kiezen zij voor deze hulp en in hoeverre is dit een alternatief voor door de overheid gefinancierde hulp? Het gaat hier om een verkennend, kwalitatief onderzoek.

Ouderen in Instellingen (OII) – start nieuwe dataverzameling

De SCP-publicaties *Ouderen in verpleeghuizen en verzorgingshuizen* en *Gelukkig in een verpleeghuis?* hebben veel aandacht gekregen. Niet alleen maken verpleeghuizen en verzorgingshuizen vaak geen onderdeel uit van dataverzamelingen, de bewoners zelf komen zelden aan het woord. Dit is de belangrijke meerwaarde van het onderzoek *Ouderen in Instellingen* dat het SCP sinds 1996 ongeveer iedere vier jaar laat uitvoeren. Het SCP is in gesprek met het ministerie van VWS om een nieuw vervolg te geven aan deze dataverzameling in 2019/2020. De voorbereiding hiervoor zal in 2018 plaatsvinden.

Mantelzorg in combinatie met opleiding en werk

Een op de tien scholieren heeft thuis te maken met een zieke of hulpbehoevende en een op de vijf werkenden helpt een zieke of hulpbehoevende. Wat kenmerkt hen en hoe kunnen zij hun mantelzorgtaak combineren met hun studie of werk? Naast verlofregelingen voor werkende mantelzorgers, waar weinig gebruik van wordt gemaakt, kan de houding van studiebegeleiders, leidinggevenden en collega's van belang zijn om onderwijs, werk en mantelzorg te combineren. In het onderzoek *Informeel hulp 2016* onder 16-plussers is informatie opgenomen over deelname aan onderwijs en arbeid door mantelzorgers. We maken een schatting van het aantal mensen dat opleiding of werk met mantelzorg combineert, wat deze helpers typeert, hoe hun zorgsituatie eruit ziet en welke gevolgen de combinatie kan hebben. Ook gaan we na welke kenmerken ervoor zorgen dat iemand de balans behoudt en welke rol ondersteuning hierbij speelt.

Jonge mantelzorgers

In komende jaren doet het SCP in twee studies onderzoek naar jonge mantelzorgers. In de eerste studie voert het SCP in samenwerking met Vilans met een Europese subsidie van H2020 een internationaal vergelijkend onderzoek uit naar jonge mantelzorgers in de leeftijd van 15 tot en met 17 jaar. Uit eerder onderzoek is bekend dat jongeren met ziek gezinslid vaker psychische problemen ondervinden en meer uren spijbelen dan leeftijdsgenoten zonder ziek gezinslid. Ze hebben ook vaker behoefte aan hulp, maar dat wordt op onderwijsinstellingen nog niet vaak gesignaleerd. Doel van dit onderzoek is te achterhalen welke factoren ten grondslag liggen aan negatieve gevolgen van het geven van hulp door

deze jongeren en welke ondersteuning zij wensen. We onderzoeken dit bij jongeren in Nederland en in vijf andere Europese landen (UK, Italië, Slovenië, Zweden, Zwitserland) die verschillen in de aandacht die ze in onderzoek en beleid voor jonge mantelzorgers hebben. In de tweede studie richt het SCP zich samen met de VU, UvA, HvA en Vilans met subsidie uit de Startimpuls voor de route Veerkrachtige en Zinnvolle Samenlevingen (VZS) op studerende jonge mantelzorgers. Over deze groep is nog maar weinig bekend. Uit de Gezondheidsmonitor van de UvA blijkt dat deze studenten vaker studievertraging oplopen en dat ze een risico lopen op het ontwikkelen van emotionele problemen. Of dit voor een bredere groep studenten geldt, is echter nog niet duidelijk. Ook is niet bekend wie de studerende jonge mantelzorgers zijn, welke (demografische) kenmerken zij hebben. Vandaar dat we ons in deze studie richten op de profielen van jonge studerende mantelzorgers en op de gevolgen van de zorgsituatie voor hun onderwijscarrière, gezondheid en welbevinden. Ook gaan we na of deze studenten behoefte hebben aan ondersteuning en zo ja, welke.

2.5 Programma Gezondheid en welzijn

In het programma Gezondheid en welzijn ligt de focus op maatschappelijke uitkomsten, waarbij de kwaliteit van leven van mensen (hun welzijn en welbevinden) centraal staat. Hieronder zijn twee invalshoeken te onderscheiden: de feitelijke situatie (wat hebben mensen en wat doen ze?) en wat mensen daar van vinden (zijn ze tevreden en gelukkig?). Hiermee sluiten we aan bij ontwikkelingen in beleid en maatschappij, zoals discussies over een nieuw begrip van gezondheid (ook wel 'positieve gezondheid' genoemd) of de groter wordende nadruk op 'de mens centraal' in het gedecentraliseerde sociaal domein. Het idee daarbij is dat een brede, domein-overstijgende insteek nodig is om tot een goed inzicht te komen in de daadwerkelijke problemen van mensen en de mogelijke oplossingen. Gezondheid (zowel fysiek als mentaal) is daarbij één van de factoren, maar niet de enige. Andere relevante factoren zijn het voorkomen van eenzaamheid, het bestrijden van financiële problemen of het bevorderen van participatie. In de huidige samenleving is het niet voor iedereen eenvoudig zich staande te houden: informalisering en informatisering zijn voor veel mensen veelbelovende ontwikkelingen, maar voor sommigen bedreigend. In dit SCP-programma kijken we naar de vaardigheden die mensen nodig hebben om een plaats in de samenleving te behouden of te verbeteren. Deze vaardigheden blijven niet beperkt tot het vertrouwde rijtje 'hulpbronnen': opleiding, inkomen, gezondheid en werk. Te denken valt aan meer 'psychologische' vaardigheden zoals het gevoel regie te hebben over het leven, veerkracht of zelfvertrouwen. Aandacht voor dit laatste onderdeel, waaronder aandacht voor mentale gezondheid, zal in de toekomst worden versterkt.

Vanuit het programma Gezondheid en welzijn willen we met concrete projecten bijdragen aan de kennisvermeerdering van deze ontwikkelingen, vaak door projecten met andere programma's binnen het SCP. De raakvlakken met andere thema's blijken ook uit projecten, zoals 'werk en gezondheid in de bijstand' (programma Dynamiek op de arbeidsmarkt); onderzoek naar het welzijn van kinderen (programma Opgroeien en leren); 'verschillen in verzorging en verpleging verklaard' (programma Zorg en ondersteuning).

Het uitgangspunt bij de projecten van het programma Gezondheid en welzijn is dat kennis over de maatschappelijke uitkomsten alleen vaak onvoldoende is. Kennis is ook nodig over de factoren die aan deze uitkomsten ten grondslag liggen en over de mate waarin steun van anderen verkregen wordt, zowel van het sociale netwerk (redzaamheid) als van de overheid (voorzieningen, preventie). In dit programma wordt zowel kwalitatieve als kwantitatieve informatie gegeven over de maatschappelijke uitkomsten en de determinanten die daar aan bijdragen. Het gebruik van ondersteuning, zowel door het sociale netwerk als door de overheid, brengen we daarnaast in kaart via kwantitatieve modellen (die kunnen laten zien welke factoren tot ondersteuning leiden en die behulpzaam kunnen zijn bij bijvoorbeeld ex ante evaluaties).

Tot slot is het niet alleen van belang om de ontwikkelingen in Nederland als geheel te volgen, te beschrijven en te verklaren, maar besteden we ook aandacht aan verschillen tussen groepen (en de mogelijke factoren die daar weer aan ten grondslag liggen). Zo zijn er hardnekkige sociaal-economische gezondheidsverschillen, is eenzaamheid niet uitsluitend een probleem van ouderen en zijn het welzijn en welbevinden in Nederland in het algemeen hoog, maar geldt dat ook voor LHBTI-ers? In het programma Gezondheid en welzijn kijken we ook naar dergelijke verschillen en verdelingsvraagstukken.

Lopende projecten

Verkennde studie naar eenzaamheid

Dit project betreft een verkennende studie naar eenzaamheid. De maatschappelijke partij Coalitie Erbij en het ministerie van VWS hebben het SCP om deze verkenning gevraagd. Beide partijen hebben behoefte aan cijfers en duiding omdat verschillende onderzoeken uiteenlopende aantallen eenzamen opleveren. Bovendien is bij de evaluatie van de Hervorming Langdurige Zorg gevraagd aandacht te besteden aan de eenzaamheid van langdurige zorggebruikers.

Dit project geeft een globaal literatuuroverzicht van de prevalentie van eenzaamheid in Nederland. Daarnaast worden cijfers gepresenteerd specifiek voor ouderen die in een instelling wonen en thuiswonende volwassenen die zich bij de gemeente melden voor Wmo-ondersteuning (data vanuit OII en HLZ). Tevens geeft het project inzicht in de ontwikkeling van eenzaamheid en welke determinanten daarbij een rol spelen. Dit laatste onderdeel wordt in samenwerking met prof. dr. Theo van Tilburg (VU) onderzocht (externe data vanuit het LASA-panel). De vraag naar de ontwikkeling van eenzaamheid wordt daarbij op twee manieren uitgewerkt. Ten eerste wordt onderzocht of de eenzaamheid onder 55-plussers is toe- of afgenomen in de afgelopen tien jaar en ten tweede kijken we hoe eenzaamheid zich binnen een individu ontwikkelt. Tevens wordt de relatie tussen eenzaamheid en andere kwaliteit-van-leven-indicatoren onderzocht.

Nieuwe projecten in 2018

Derde rapportage sociaal domein

In de *Overall Rapportage Sociaal Domein* ligt steeds meer de focus op maatschappelijke uitkomsten (kwaliteit van leven, eenzaamheid, participatie, redzaamheid). De rapportage brengt de uitkomsten van bestaande monitoring gerelateerd aan de Wmo 2015, de Jeugdwet en de Participatiewet samenvattend bij elkaar en voegt daar kwalitatief verdiepend onderzoek in enkele gemeenten, de uitkomsten van bestuurlijke monitoring en een 'kwaliteit-van-leven-index' aan toe. De laatste geeft kernachtig weer wat de effecten van de decentralisaties zijn voor (kwetsbare) burgers. Alles bij elkaar geeft de rapportage inzicht in het functioneren van het gedecentraliseerde sociaal domein.

In 2018 is de derde rapportage voorzien, die in grote lijnen het stramien van de eerste twee rapportages volgt. In 2018 zal in het kwalitatief deel aanvullend aandacht zijn voor de rol van samenlevingsopbouw in de lokale basisinfrastructuur.

Doorontwikkeling Rapportage Sociaal Domein

Voor de periode na 2018 wordt gedacht over alternatieve manieren van kennisverzameling, onder meer door bij de speciale 'sociaal domein enquête' uit te gaan van de problemen die mensen hebben (gezondheidsbeperkingen, schulden, werkloosheid, eenzaamheid, etc.). In samenwerking met CBS wordt bekeken welke enquêtes in aanmerking komen om deze groepen te onderscheiden. Door hen vervolgens te ondervragen krijgen we zicht op hun kwaliteit van leven. Daarnaast kan een koppeling worden gelegd met het Stapelingsbestand, zodat we inzicht krijgen in de voorzieningen waarvan ze gebruikmaken of juist geen gebruikmaken (inzicht in niet-gebruik).

Voor kosten voor kennisverzameling voor het vervolg van dit project vinden gesprekken plaats met BZK – het gaat om kosten ten behoeve van een vierde rapportage die in 2019 zal verschijnen.

Kwaliteit van leven van mensen die een maatwerkvoorziening in het sociaal domein gaan gebruiken of niet meer gebruiken

Welke mensen gaan een maatwerkvoorziening in het sociaal domein gebruiken? Zijn dat mensen die weinig hulpbronnen hebben, die eenzaam zijn, weinig zelfredzaam en met een minder goede kwaliteit van leven? En stoppen de tegenpolen, die redzamer zijn, minder eenzaam en een betere kwaliteit van leven, juist met het gebruik? Door de gegevens van de enquête sociaal domein te combineren met de registraties van het gebruik van maatwerkvoorzieningen (over een periode van vijf jaar) kunnen we deze vragen beantwoorden.

Kwaliteit van leven: van jeugd naar volwassenheid

Uit de tweede *Overall Rapportage Sociaal Domein* blijkt dat de kwaliteit van leven van kwetsbare jongeren op weg naar volwassenheid de nodige beperkingen kent. Jongeren uit gezinnen met schulden, zonder startkwalificatie op de arbeidsmarkt en in jeugdzorg hebben later een grotere kans om zonder werk te komen, meer kans op problematische schulden en meer kans om in de criminaliteit terecht te komen. Onderzoek naar de factoren die de kans op een betere of slechtere kwaliteit van leven beïnvloeden kan bijdragen aan betere kansen voor kwetsbare jongeren. Het project maakt gebruik van de Stapelingsmonitor, waarin jaarlijks een groot aantal gegevens over de (sociale) situatie van jongeren en hun voorzieningengebruik bekend is. Op basis van deze gegevens kan worden nagegaan hoe de positie van jongeren zich ontwikkelt na het bereiken van de 18-jarige leeftijd en waar dit van afhankelijk is. Deze informatie kan worden gekoppeld aan andere informatie over bijvoorbeeld onderwijs, arbeidsmarkt en criminaliteit. Hierdoor ontstaat een beter inzicht in de factoren die de kwaliteit van leven van jongvolwassenen bepalen en daarmee de kwaliteit van het leven die hen nog te wachten staat.

LHBT-monitor 2018

Het onderzoek naar de positie van en houding tegenover LHBT-personen vindt plaats in de vorm van de LHBT-monitor, die in samenspraak met de Directie Emancipatie (DE-OCW) wordt uitgevoerd en elke twee jaar verschijnt. Er zijn afspraken gemaakt voor het uitvoeren van onderzoek voor de periode 2016-2019, met daarin drie monitoren: 2016 (reeds gepubliceerd), 2018 (in twee delen) en de voorbereidingen voor 2020 (die grotendeels in 2019 geschreven wordt). De LHBT-monitor geeft een beeld van de (ontwikkelingen in de) leefsituatie van LHBT's en de houding ten opzichte van LHBT's in Nederland en Europa. De LHBT-monitor zal zoveel mogelijk gebruikmaken van grootschalige representatieve bevolkingsonderzoeken. Aandacht gaat uit naar gezondheid en welzijn, werk en inkomen, en slachtofferschap en veiligheidsbeleving. Onderdeel van de monitor is om de data-infrastructuur ten behoeve van het LHBT-onderzoek verder te verbeteren. Voor kosten voor kennisverzameling is overeenstemming met OCW voor de analyses die TNO uitvoert. Dekking aanvullende kosten voor analyses ten aanzien van transgenders moet nog met OCW worden besproken.

LHB-jongeren

Naast de afspraken over de LHBT-monitor, is er met de directie Emancipatie gesproken over een verdiepende studie naar jongeren.

LHB-jongeren vormen een belangrijke doelgroep van het emancipatiebeleid van OCW. Hun sociale veiligheid, op school, thuis en in de publieke ruimte, en hun psychische welbevinden staan hierbij voorop. Met de HBSC-data die eind 2016 worden verzameld, geven we een update van de stand van zaken over de houding tegenover en leefsituatie van LHB-jongeren in Nederland.

Ontwikkeling van onderzoekslijn Eenzaamheid

Eenzaamheid is zowel een individueel als maatschappelijk probleem. Het is een individueel probleem omdat de persoon die eenzaamheid ervaart zich hier niet goed bij voelt. Het is een maatschappelijk probleem omdat eenzaamheid niet op zichzelf staat, maar op meerdere manieren verbonden is met ontwikkelingen in de samenleving, zoals vergrijzing en individualisering. Ook is er een wederkerige relatie tussen eenzaamheid en (on)gezondheid: eenzaamheid kan de gezondheid schaden (eenzame mensen hebben vaker een minder gezonde leefstijl dan niet-eenzame mensen) en gezondheidsproblemen kunnen het onderhouden van sociale contacten bemoeilijken. Welke gevolgen heeft dat in een tijd waarin veel verwacht wordt van sociale netwerken voor het geven en ontvangen van zorg? Wat zijn de oorzaken van eenzaamheid en zijn er daarbij verschillen tussen bevolkingsgroepen of verschillen tussen regio's?

Vanuit het programma Gezondheid en welzijn zijn we voornemens om in 2018 een onderzoekslijn naar eenzaamheid te ontwikkelen. Daarbij onder meer aansluitend bij de uitkomsten van de verkennende studie die momenteel wordt uitgevoerd en de langer lopende SCP-studies naar sociale uitsluiting en de leefsituatie van de bevolking, waarbij eenzaamheid een rol speelt.

Verkenningen (gezonde) leefstijl

De afgelopen jaren is de aandacht voor preventie en een gezonde leefstijl toegenomen. De regelgeving op dit punt is verscherpt, zoals het optrekken van de leeftijdsgrens voor de aanschaf van rookwaar en alcoholische dranken. Ook is er werk gemaakt van het ontwerpen en invoeren van interventies om een gezonde leefstijl te bevorderen, waarbij overheid en zorgprofessionals een belangrijke rol spelen. In 2018 worden twee verkenningen opgezet ten aanzien van leefstijlen.

In de eerste verkenning staan opvattingen van burgers over gezond gedrag centraal. Een duidelijke leemte in de kennis rond preventie en leefstijl is dat er geen goed inzicht bestaat in de wijze waarop de bevolking aankijkt tegen overheidsmaatregelen en tegen adviezen over een gezonde leefstijl van professionals in de zorg. Worden deze verwelkomd of juist gezien als betutteling? En verschilt dit tussen specifieke bevolkingscategorieën en voor specifieke aspecten van gezondheid? In 2018 wordt dit idee verder uitgewerkt – de data worden in 2019 verzameld (via het SCP-onderzoek Culturele veranderingen in Nederland).

In de tweede verkenning wordt een relatie gelegd met duurzaamheid. Hierin staat naast percepties van burgers over overheidsinterventie op beide terreinen tevens centraal in hoeverre burgers bewust en bekwaam een gezonde en duurzame leefstijl aanhangen en in hoeverre deze stijlen conflicteren. Hoe gaan burgers om met dit spanningsveld? Ook dit idee wordt in 2018 verder uitgewerkt (zie verder het programma Duurzame samenleving).

2.6 Programma Maatschappelijke participatie

Mensen kunnen op allerlei manieren deelnemen aan de samenleving. Het gaat daarbij niet alleen om werk, opleiding en (mantel)zorg, die ook in andere programma's centraal staan, maar ook (en in samenhang) om sociale contacten (zoals in de buurt of op internet), sport- en cultuurdeelname, mediagebruik, vrijwilligerswerk en politieke activiteiten. Sommige mensen participeren meer dan anderen. Verschillen in deelname hebben voor sommige mensen voordelen (grote onderlinge betrokkenheid, meer welzijn), voor anderen heeft het echter nadelige consequenties: voor mensen zelf (kansenongelijkheid, sociaal isolement, eenzaamheid), voor anderen (het al dan niet ontvangen van mantelzorg) en voor de (lokale) samenleving (leefbaarheid van een buurt, sociale cohesie). Het maakt daarbij op individueel niveau uit in welke verbanden iemand participeert, omdat deze verbanden verschillen in de hoeveelheid sociaal kapitaal die ze opleveren. Op samenlevingsniveau kunnen gescheiden werelden tot spanningen tussen bevolkingsgroepen leiden.

In dit programma ligt de focus op:

1. Het onderzoeken van de determinanten van het wel of niet meedoen en de rol die beleid hierin kan spelen/speelt. Wel of niet meedoen kan komen omdat mensen:
 - wel of niet *willen* meedoen (bereidheid, motivatie);
 - wel of niet *kunnen* meedoen (hulpbronnen bv. digitale vaardigheden, taalbeheersing, inkomen, gezondheid, culturele competentie);
 - wel of niet *mogen* meedoen (externe belemmeringen, bv. discriminatie);
 en alle combinaties hiertussen. Het kan gaan om daadwerkelijk niet willen, kunnen of mogen meedoen, maar ook om het gevoel hebben dat je niet mag of kunt meedoen.
2. De gevolgen voor zowel individu als samenleving. Speciale aandacht gaat hierbij uit naar de gevolgen voor sociale scheidslijnen (bv. etnische onderklasse) en sociale bindingen/cohesie, bijvoorbeeld bevordert sport de sociale cohesie?; leidt etnische of opleidingssegregatie tot afnemende cohesie en/of politieke mobilisatie (stemmen op de flanken)?; wat zijn de gevolgen van niet participeren, zoals bijvoorbeeld geen werk hebben, voor normovertreding op individueel niveau en sociale veiligheid op buurt-, stadsniveau?

De context waarbinnen mensen kunnen, willen en mogen meedoen is van belang, bijvoorbeeld de eigen buurt, school, vereniging of woongemeente met de daarin aanwezige voorzieningen. Technologie maakt deelname soms gemakkelijker (bv. wanneer technologie kennis, informatie, gebouwen, zorg, onderwijs of veiligheid toegankelijker maakt), maar kan ook uitsluiten (bv. mensen die de aansluiting met nieuwe technologie missen). Ook de normatieve context speelt een rol: welke vormen en welke mate van participatie worden van wie verwacht (bv. rolopvattingen voor vrouwen, inburgeringseisen). Is meer participatie altijd beter? En voor wie of wat?

Hierna worden de projecten weergegeven voor het jaar 2018. De komende drie jaar zal dit programma verder worden ontwikkeld en uitwerking krijgen in verschillende projecten. Jaarlijks zullen andere accenten worden gelegd. Terreinen die centraal zullen staan bij de verdere uitwerking:

- De lokale samenleving: Welke factoren in buurten (en dorpen) dragen bij aan het overbruggen of verscherpen van sociale scheidslijnen tussen bevolkingsgroepen? Hoe ervaren kwetsbare bewonersgroepen (bv. ouderen, psychiatrische patiënten) hun woonomgeving en wat maakt buurten bijvoorbeeld 'generatievriendelijk'?
- (Lokale) civil society: Welke veranderingen spelen zich af in de manier waarop bewoners zich gezamenlijk inzetten voor een leefbare buurt of gemeente (bv. sportverenigingen, burgerinitiatieven, culturele manifestaties, acties)? En welke rol speelt

de civil society bij de integratie van bevolkingsgroepen en de ondersteuning van kwetsbare bevolkingsgroepen? Te denken valt aan burenhulp, sociale initiatieven en door maatschappelijke organisaties geïnitieerde bewonersinzet.

- Technologie en samenleving: Hoe verandert het gebruik van nieuwe media, robotica en andere innovatie? Welke gevolgen heeft dit voor de geïnformeerdeheid, sociale netwerken, sociale scheidslijnen en organisatievormen in de civil society?
- Activiteiten in de vrije tijd: Welke ontwikkelingen doen zich voor in het gedrag van Nederlanders bij het onderhouden van sociale contacten, sport- en cultuurdeelname, mediagebruik, vrijwilligerswerk en politieke activiteiten? En welke gevolgen hebben deze vormen van participatie voor deelnemers zelf, sociale netwerken en maatschappelijke scheidslijnen?
- Niet of nauwelijks participeren: welke groepen Nederlanders nemen nauwelijks deel aan sociale verbanden? Hoe ervaren deze verschillende groepen hun marginale positie? En welke barrières spelen hen hierbij parten (niet kunnen, willen en/of mogen)?
- Processen van in- en uitsluiting en gevolgen voor sociale cohesie: in hoeverre leidt het (gevoel) aan de kant (te) staan tot het afkeren van of terugtrekken uit de samenleving? Welke factoren bepalen overlastgevend en/of crimineel gedrag?

Lopende projecten

Verklarend model sportdeelname

Om meer zicht te krijgen op waarom sommige Nederlanders niet sporten en anderen juist wel ontwikkelen we het *Verklarend model sportdeelname*. Het model richt zich in eerste instantie op het verklaren van sportdeelname vanuit een sociaal-ecologisch model, waarbij zowel persoonskenmerken, maar ook omgevings- en beleidskenmerken aandacht krijgen, daarnaast kunnen de uitkomsten van het model input geven voor waar beleid het best op zijn plaats is. In 2018 ronden we dit project af, waarbij ook de nieuwste cijfers uit de *Vrijetijdsomnibus (VTO) 2016* zullen worden gebruikt.

Cultuur

Het SCP brengt voor OCW ontwikkelingen in de culturele belangstelling van de Nederlandse bevolking in kaart. In 2018 verschijnen daarover op basis van de *Vrijetijdsomnibus (VTO)* twee publicaties: over de stand van zaken van amateurkunstbeoefening, in samenwerking met het Landelijk Kenniscentrum voor Amateurkunst en Cultuureducatie (LKCA), en een terugblik op trends in culturele belangstelling sinds de eeuwwisseling. Daarnaast inventariseert het SCP in samenspraak met het culturele veld in het project *Kernindicatoren Cultuur* wat in een monitor geweten zou moeten zijn over het culturele leven in Nederland. Begin 2018 verschijnt daarover een publicatie. Deze kernindicatoren vormen de basis voor een nieuw op te zetten tweejaarlijkse Monitor Cultuur, die de publicatie *Cultuur in Beeld* van het ministerie van OCW zal vervangen. Het SCP neemt op verzoek van OCW het voortouw in de ontwikkeling van de eerste versie van deze monitor.

Meta-analyse integratieparadox

Uit verschillende studies komt naar voren dat juist hoger opgeleide migranten negatiever oordelen over autochtone Nederlanders, meer discriminatie ervaren en zich minder geaccepteerd voelen in Nederland. Dit wordt wel de integratieparadox genoemd: juist degenen die het best zijn geïntegreerd (hogeropgeleiden) oordelen het meest negatief. Niet alle studies wijzen evenwel op een integratieparadox. De Meta-analyse integratieparadox moet meer licht werpen op hoe sterk het negatieve opleidingseffect is op gepercipieerde discriminatie en onder welke condities dit effect zich al dan niet voordoet. Het onderzoek betreft een literatuurstudie uitmondend in een meta-analyse, een analyse van alle gevonden effecten in de literatuur.

Vierde wave van het New Immigrant Survey to the Netherlands (NIS2NL)

De al enkele jaren bestaande betrokkenheid van het SCP bij het panelonderzoek *New Immigrant Survey to the Netherlands (NIS2NL)* wordt in 2018 gecontinueerd. Dit onderzoek volgt migranten uit Polen, Bulgarije, Turkije en Spanje in de eerste jaren na hun migratie naar Nederland. In 2018 vindt de vierde wave van het NIS2NL-onderzoek plaats. Migranten uit deze landen zijn dan inmiddels gedurende zes jaar na hun migratie gevolgd. In dit project wordt samengewerkt met de Radboud Universiteit, de Universiteit Utrecht en het CBS.

Nieuwe projecten in 2018

De Sociaal Culturele Kaart (SCK)

Het doel van de Sociaal Culturele Kaart is het (letterlijk) in kaart brengen van ruimtelijke patronen in sociaal-culturele verschillen en ongelijkheden. Het gaat dan ten eerste om dimensies van (lokale) sociale cohesie. Verondersteld wordt dat de veranderende welvaartstaat met zich meebrengt dat de participatie en het zelforganiserende vermogen van buurtbewoners belangrijker wordt voor leefbaarheid van buurten, waaronder ook voor kwaliteit van leven van zelfstandig wonende ouderen. Ten tweede gaat het om waarden en opinies. Het beeld bestaat bijvoorbeeld dat zich steeds scherpere ruimtelijke contrasten voordoen in hoe Nederlanders zich verhouden tot thema's als globalisering en migratie. We maken in eerste instantie gebruik van bestaande surveydata, bijvoorbeeld om een variabele als sociale cohesie in kaart te brengen; we kunnen in ieder geval het WoON gebruiken om deze variabele op basis van een verklaringsmodel te 'extrapoleren' naar het buurtniveau (vgl. Leefbaarometer). Mogelijk kunnen we ook kleinere databestanden van het COB gebruiken om variabelen als onbehagen, emancipatie of ethocentrisme in kaart te brengen. Daarnaast verkennen we de mogelijkheid het project uit te breiden in de richting van nieuwe databronnen: open data en big data.

Ervaren discriminatie in Nederland

In 2013 heeft het SCP voor het eerst een breed survey-onderzoek uitgevoerd naar ervaren discriminatie. In 2018 zal dit onderzoek worden herhaald. Dit vloeit voort uit de behoefte van de Tweede Kamer om periodiek zicht te houden op de omvang en aard van ervaren discriminatie in Nederland. Het onderzoek zal inzicht geven in de omvang van persoonlijk ervaren discriminatie door de totale Nederlandse bevolking en door specifieke groepen (migrantengroepen, mensen met een beperking, LHB, ouderen en jongeren, mannen en vrouwen, moslims). Hierbij wordt gekeken naar de grond van discriminatie, het domein waarop de discriminatie wordt ervaren en de uitingsvorm die discriminatie heeft aangenomen. Tot slot kijken we per terrein naar de gevolgen die ervaren discriminatie heeft en naar het meldgedrag van mensen met een of meer discriminatie-ervaringen. Het monitoren van ervaren discriminatie is om verschillende redenen van belang. Ten eerste kan de ervaring te worden gediscrimineerd allerlei gevolgen hebben voor de betrokken individuen (bv. voor welzijn en gezondheid). Ten tweede zijn er aanwijzingen dat de ervaring gediscrimineerd te worden in de hand werkt dat mensen zich afkeren van of terugtrekken uit de samenleving. Ten derde kan de sociale cohesie van een samenleving worden bedreigd wanneer mensen zich gemarginaliseerde en systematisch uitgesloten voelen van de samenleving. De mate van ervaren discriminatie kan zo ook iets zeggen over hoe mensen zich in de Nederlandse samenleving tot elkaar verhouden en over hun onderlinge verbondenheid.

Rapportage Sport

In 2018 verschijnt – in samenwerking met het Mulier Instituut – de *Rapportage Sport 2018*, waarin onder andere de ontwikkelingen op de kernindicatoren sport worden behandeld,

maar waar ook een eerste verkenning van de effecten van sport een plek krijgt. Maatschappelijke participatie wordt zowel belicht vanuit het perspectief van deelnemen (aan sport, vrijwilligerswerk of bezoek van evenementen), motieven om wel of niet te sporten, scheidslijnen in de samenleving en gewenste effecten van participatie in/aan sport.

Vrijetijdsomnibus 2018

In 2018 staat de vierde meting van de Vrijetijdsomnibus (VTO) op het programma. De VTO is een reeks van dataverzameling met kwaliteitsdata over sport- en cultuurparticipatie in Nederland. Het SCP werkt hiervoor samen met het [CBS](#).

2.7 Programma Waarden en zingeving

In dit programma staan waarden, normen en opinies centraal. We zijn geïnteresseerd in hun onderlinge samenhang (persoonlijkheid, identiteit, cultuur, milieus en scheidslijnen), expressies en manifestaties (m.n. godsdienstig en politiek), conflicten (ambivalenties en ambiguïteit op individueel niveau; multiculturele wrijvingen en conflicten) en veranderingen (meningsvorming, culturele veranderingen, (des)integratie). We gaan bij dit alles meer aandacht besteden aan de betekenis van oude en nieuwe media.

De manier van samenleven en het integratievraagstuk staan momenteel bovenaan de lijst met maatschappelijke zorgen. Bij het eerste gaat het onder andere over omgangsvormen ('normen en waarden'), tanende maatschappelijke betrokkenheid en toenemend individualisme. Bij integratie betreffen de zorgen momenteel voornamelijk vluchtelingen, interetnische verhoudingen en de betekenis van de islam in de Nederlandse samenleving. Hoe vinden de statushouders bijvoorbeeld hun weg in de Nederlandse samenleving? Hoe verhouden verschillende bevolkingsgroepen zich ten opzichte van elkaar, zowel wat betreft (stereotiepe) wederzijdse beeldvorming als (het uitblijven van) onderlinge contacten? Naast deze zorgen over samenleven en integratie staan (gezondheids- en ouderen)zorg, inkomensverschillen en het functioneren van de politiek centraal in de publieke opinie en als kristallisatiepunten van maatschappelijk onbehagen. Dat houdt onze aandacht (m.n. in het Continu Onderzoek Burgerperspectieven), maar de komende twee jaar willen we extra aandacht besteden aan internationale factoren (EU, globalisering, onveiligheid) als oorzaken en objecten van/expressiemogelijkheden voor onbehagen.

Beschrijving en duiding van wat er in Nederland gaande is rond bovenstaande onderwerpen, in het religieuze domein en in het mediagebruik zijn de hoofdmoot van het werk de komende jaren. Het perspectief is het meer willen verklaren van verschillen en veranderingen vanuit dieperliggende waarden en processen van individuele en collectieve zin- en betekenisgeving. Dat is een kwestie van lange adem. De lange en korte termijn van het programma samengevat in vier onderwerpen met hun zwaartepunten:

- Religie: individuele zingeving en bijdragen van godsdienst en levensbeschouwing aan maatschappelijke cohesie en conflicten; in 2018 ligt het accent op buitenkerkelijke spiritualiteit.
- Sociaal-culturele integratie: gedeelde en gescheiden waarden, emotioneel-affectieve integratie en wederzijdse beeldvorming; in 2018 accenten op statushouders en op de Nederlandse identiteit.
- Publieke opinie: monitoring, morele vraagstukken (in 2019 euthanasie en voltooid leven) en waarden achter opvattingen over samenleving en politiek; in 2018 accenten op politieke representatie en internationale kwesties/globalisering.
- Media: betekenis van media(gebruik) voor de voorgaande drie onderwerpen; in 2018 accent op veranderingen in mediagebruik en ontwikkeling van onderzoek naar de rol van media in de opinievorming.

Lopende projecten

Continu Onderzoek Burgerperspectieven (COB)

2018 wordt de elfde jaargang van het COB met opnieuw vier kwartaalberichten *Burgerperspectieven*. In overleg met de Voorlichtingsraad (VoRa) wordt voor het tweede en vierde kwartaal een thema gekozen, dat in deze kwartalen ook aandacht krijgt in focusgroepen. In het eerste en derde kwartaal zijn er geen focusgroepen en is er in de plaats van een apart thema op beperktere schaal een uitdieping of actualisering van een eerder behandeld onderwerp of actuele kwestie. Evenals in eerdere jaren zal gebruik worden gemaakt van secundaire analyses van beschikbaar nationaal en internationaal enquêtémateriaal en van de mogelijkheid om respondenten van de COB-enquêtes telefonisch

te herbenaderen. In 2018 worden alternatieve mogelijkheden van kwalitatief onderzoek verkend.

Statushouders

Op verzoek van het ministerie van SZW, J&V, OCW en VWS wordt de komende vier jaar onderzoek gedaan naar de sociaaleconomische en sociaal-culturele positie van statushouders die in 2014, 2015 en de eerste helft van 2016 een status hebben gekregen. Het gaat om een longitudinale opzet waarin genoemd cohort in de tijd wordt gevolgd. Er wordt gebruikgemaakt van registergegevens, een survey en kwalitatief onderzoek. Op dit moment loopt het veldwerk van een survey onder Syriërs, dat naar verwachting in november is afgerond. Daarnaast wordt kwalitatief onderzoek uitgevoerd onder Eritreeërs in Nederland. Begin 2018 wordt over de Eritrese groep gerapporteerd. Een eerste beknopte rapportage van de surveybevindingen is voorzien in het voorjaar van 2018. Eind 2018 brengen we een hoofdrapport uit dat gebruikmaakt van geactualiseerde registratiegegevens, verdiepende analyses van de survey en over nieuw uit te voeren kwalitatief onderzoek.

Religie

Eind 2017 zal het eerste van twee religierapporten worden afgerond om begin 2018 te verschijnen. Dit rapport geeft een kwantitatief overzicht van recente ontwikkelingen in godsdienstig Nederland: veranderingen in de christelijke traditie, maar ook bij Nederlandse moslims en christenmigranten, en de internationale positie van ons land. Het rapport is de opmaat tot het tweede rapport waarin zal worden ingegaan op de opkomst van niet-kerkelijk of zelfs niet-christelijk gebonden vormen van spiritualiteit en de levensbeschouwing van buitenkerkelijken en niet-gelovigen. Dit rapport wordt begin 2019 afgerond.

Het mediagebruik in Nederland

Het medialandschap is door ontwikkelingen als commercialisering, internationalisering en digitalisering drastisch veranderd. Welke veranderingen hebben zich daardoor voorgedaan in het mediagebruik van Nederlanders? Het SCP monitort dit mediagebruik sinds het eerste Tijdsbestedingsonderzoek van 1975. Sinds 2013 is daar (met steun van het ministerie van OCW en i.s.m. media-onderzoeksinstituten) het Media: Tijd-onderzoek bijgekomen voor meer gedetailleerd inzicht in het mediagebruik in het gedigitaliseerde medialandschap. Doel is om het mediagebruik van verschillende groepen in de samenleving te beschrijven en verklaringen aan te dragen voor verschillen in het gebruik van klassieke en nieuwe media. We beogen hiermee beleidsmakers te informeren over de actuele stand van zaken en zodoende bij te dragen aan de onderbouwing van mediabeleid. De derde meting van Media: Tijd staat gepland voor de herfst van 2018. Begin 2018 komt – op basis van de Media: Tijd-gegevens van 2013 en 2015 – een verdiepend rapport uit over het leesgedrag van Nederlanders. Dit onderzoek wordt uitgevoerd in samenspraak met OCW en de zogeheten Leescoalitie.

Representatie en niet-stemmers (REN)

In 2017 is begonnen met een vervolg van de SCP-publicatie *Niet-stemmers* uit 2002. Welke ontwikkelingen zijn er sindsdien geweest? Hoe zijn verschillen in opkomst tussen soorten verkiezingen te duiden? Wie zijn de huidige niet-stemmers, wat zijn hun motieven en hoe wenselijk is het en wat zijn de mogelijkheden om hen te stimuleren (vaker) te gaan stemmen? Ook om de staatscommissie parlementair stelsel, die in januari 2017 is ingesteld, te ondersteunen, hebben we de eerste fase van het onderzoek in 2017 ingevuld met focusgroepen waarin (politieke) representatie algemener aan de orde komt. Hierover zal begin 2018 een kleine publicatie worden uitgebracht. Vanaf maart gaan we specifiek verder in op niet-stemmers, voornamelijk met behulp van secundaire analyses van kiezersonderzoeken en andere bevolkingsenquêtes. Het project wordt in 2018 afgerond.

Nieuwe projecten in 2018

Verdiepende studie integratie 2018 (Arbeidsmarktpositie migranten: op zoek naar de onverklaarde rest)

Evenals in de afgelopen vier jaar zal het SCP op verzoek van het ministerie van SZW in 2018 en volgende jaren verdiepende studies over integratievraagstukken uitbrengen. Aan deze reeks is een nieuwe Survey integratie migranten (SIM) gekoppeld, uit te voeren in 2019/2020.

In 2018 zal de verdiepende studie gaan over achtergronden van achterstand op de arbeidsmarkt (en in 2019 over ontwikkelingen en patronen van sociaal-culturele integratie; dat onderwerp zal in 2018 aan de orde komen in een bijdrage op basis van SIM 2015 aan het *Sociaal en Cultureel Rapport*). Keer op keer stellen we vast dat het verschil in werkloosheid tussen migranten(jongeren) en autochtone Nederlanders slechts gedeeltelijk is toe te schrijven aan kenmerken als opleiding en werkervaring. Maar onduidelijk is waar deze 'onverklaarde rest' uit bestaat. Het is aannemelijk dat beeldvorming en discriminatie verantwoordelijk zijn voor een deel van deze onverklaarde rest. Tegelijkertijd bevatten kwantitatieve bestanden doorgaans geen (goede) metingen over bijvoorbeeld arbeidsoriëntatie, zoekgedrag, soft skills en netwerken. Deze vormen van sociaal en cultureel kapitaal kunnen eveneens bijdragen aan verschillen in werkloosheid tussen bevolkingsgroepen. Ook verschil in gezondheid kan een factor zijn – waarvoor in het arbeidsmarktonderzoek niet altijd aandacht is. Het is een belangrijk vraagstuk om meer zicht te krijgen op de achtergronden van deze al lang bestaande kloof op de arbeidsmarkt. Dit doen we door uiteenlopende kwantitatieve bestanden te analyseren. Dit vraagstuk vraagt tevens om kwalitatief onderzoek. In de rede liggen gesprekken met migranten(jongeren) zelf en met personeelsselecteurs en arbeidsbemiddelaars die vaak te maken hebben met deze groep.

Publieke opinie over internationale kwesties

In samenwerking met het CPB zullen we in 2018 een project starten ten behoeve van de interdepartementale studiegroep Duurzame en inclusieve globalisering. Voortbouwend op eerder onderzoek naar globaliseringskwesties in met name het Continu Onderzoek Burgerperspectieven zullen we verder ingaan op ontwikkelingen en verscheidenheid in opvattingen over Europa, migratie, open grenzen en internationale verhoudingen. In hoeverre werken globaliseringservaringen individueel, sectoraal en regionaal door in opvattingen, de publieke opinie en maatschappelijk onbehagen? En in hoeverre manifesteren zich maatschappelijk onbehagen en politieke onvrede specifiek in weerstanden tegen globalisering? In de loop van 2018 bezien we of er naast dit meerjarige project nog ruimte is voor en behoefte aan een actueel overzicht en een duiding van de beleving van internationale kwesties in de publieke opinie.

Media en meningsvorming

Dit project richt zich op het onderzoeken van de relatie tussen mediagebruik en opinievorming van individuen. Recente debatten over 'filter bubbels', 'nepnieuws' en dalend vertrouwen in (traditionele) media onderstrepen het belang van dit onderwerp en de behoefte aan empirische kennis. Een eerste stap is het in kaart brengen van bestaand onderzoek op dit terrein en het verkennen van onderzoeksrichtingen. Empirisch willen we ons richten op de mechanismen van de totstandkoming en/of verandering van de publieke opinie rond een grote maatschappelijke kwestie: houdingen van burgers ten aanzien van milieu en duurzaamheid. Hiermee sluit dit project ook aan bij onderzoeksvragen in het programma Duurzame samenleving over het publieke en politieke debat rondom duurzaamheid.

2.8 Programma Duurzame samenleving

Kernvraag van dit programma is onder welke sociaal-culturele voorwaarden ecologische en maatschappelijke duurzaamheid tot stand gebracht en in stand gehouden kunnen worden. Het begrip 'duurzaamheid' kent uiteenlopende connotaties, variërend van 'slechts' ecologische duurzaamheid tot de zeventien alomvattende – ook door de Nederlandse regering onderschreven – Duurzame Ontwikkelingsdoelstellingen (*Sustainable Development Goals*, SDG's) van de Verenigde Naties. Dit programma adresseert van die SDG's aspecten van ecologische duurzaamheid (in het verlengde van SDG#12 *Responsible consumption and production* en SDG#13 *Climate action*) en maatschappelijke duurzaamheid (in het verlengde van SDG#11 *Sustainable cities and communities* en SDG#16 *Peace, justice and strong institutions*).

Ecologische en maatschappelijke duurzaamheid staan niet los van elkaar. Ecologische verduurzamingstransities zijn niet zonder maatschappelijke duurzaamheid te realiseren. Omgekeerd vormen die transities een lakmoesproef voor de maatschappelijke duurzaamheid. Het kan gaan om maatschappelijke energie om zich voor duurzaamheid in te zetten, maar ook om passiviteit, weerstand en andere belemmeringen. Meningingen over wat een duurzame samenleving is en over welke middelen daartoe in te zetten, kunnen uiteenlopen. Zeker bij maatschappelijke duurzaamheid gaat het niet om een van boven gegeven definitie, maar om het herkennen en op waarde schatten van het brede maatschappelijke scala aan wensen, initiatieven en ontwikkelingen.

Vergeleken met de maatschappelijke verduurzamingsopgave kent de ecologische opgave een tamelijk helder richtpunt: *'living well, within the limits of our planet'* (zoals de Europese Commissie het verwoordde). In de Parijse akkoorden en elders, het recente regeerakkoord inclusief, geldt het voorkomen dat de aarde als gevolg van de uitstoot van broeikasgassen te veel opwarmt als centrale doelstelling. Dit vergt energie- en eiwittransities met aanzienlijke implicaties voor de samenleving en voor het alledaagse leven (koken en stoken, vervoer en voeding). Daarnaast nopen uitputting en vervuiling van de aarde tot een overgang van een lineaire naar een circulaire economie. We bestuderen de dynamiek van maatschappelijke steun voor, en weerstand tegen middelen om deze doelen te bereiken. In beleidstermen spreken we dan van draagvlak. Ook kijken we naar gedragsverandering: wie zou welk gedrag willen veranderen? En onder welke voorwaarden? Daarbij is ook het bottom-upperspectief relevant: wat doen mensen zelf op het terrein van ecologische duurzaamheid en welke lessen zijn daaruit te trekken?

In het onderzoek naar maatschappelijk duurzaamheid ligt de nadruk op de inzet van burgers om publieke doelen te verwezenlijken en op de (formele en informele) randvoorwaarden waaronder die inzet kan floreren. Drie concepten staan centraal: sociale cohesie, civil society en democratische rechtsstaat. Zonder sociale cohesie geen maatschappelijke duurzaamheid. De vraag is hoe vertrouwen en verbondenheid onder de bevolking zich ontwikkelen en wat daarop van invloed is. De civil society is de sfeer waarin burgers vrijwillige verbanden aangaan. Kan die sfeer voldoende los opereren van overheid en markt? In hoeverre dragen vrijwillige burgerverbanden bij aan publieke deliberatie en collectieve actie? Waar burgers en hun organisaties er informeel niet uitkomen, is er de formele democratische rechtsstaat met een politiek systeem om collectieve beslissingen te nemen en een juridisch systeem om ieders rechten en plichten te waarborgen. In hoeverre is er draagvlak voor deze systemen, in hoeverre voorzien ze in behoeften en bieden ze mensen gelijke kansen en bescherming?

Het overkoepelende perspectief op zowel ecologische als maatschappelijke duurzaamheid is dat van de burger met vragen als: wat betekent het voor mensen, wat vraagt het van hen, wat zijn de (impliciete) beleidsassumpties over hen? Daarbij gaat het niet om individueel-psychologische, maar om bredere sociaal-culturele vragen; zoals steun voor en weerstand tegen beleidsmaatregelen (incl. collectieve bewegingen); mate en richting van eigen initiatief

(incl. coöperaties, sociaal ondernemerschap en maatschappelijk verantwoord ondernemen); en het gevoel van eigenaarschap van en verantwoordelijkheid voor probleem en oplossingen (wie is aan zet om welke doelen te realiseren?).

Lopende projecten

Verkenning Brede Welvaart

Het SCP schrijft met het PBL en het CPB een *Verkenning Brede Welvaart*, te verschijnen op verantwoordingsdag 2018 (16 mei 2018), tegelijk met de *Monitor Brede Welvaart* van het CBS. Die verkenning diept een maatschappelijk vraagstuk uit, mede om te bezien of de in de monitor opgenomen indicatoren wellicht bijstelling of aanvulling behoeven. Deze eerste versie behandelt gedragsaspecten van de circulaire economie.

Nieuwe projecten in 2018

Een verkenning van ecologische en maatschappelijke duurzaamheid

Dit nieuwe programma wordt in 2018 verder ontwikkeld. Dat vergt een grondige verkenning van voorliggende vragen en van daarop door anderen al gegeven antwoorden. Die verkenning van zowel ecologische als maatschappelijke duurzaamheid dient als voorwerk voor de hierna aangekondigde empirische onderzoeken. De specifieke thema's van die verkenning zullen werkende weg uitkristalliseren, evenals de eventuele publicatievorm(en). In ieder geval zal er vanuit het samenbindende burgerperspectief aandacht zijn voor de rol van de burgers en van burgerinitiatieven in het tot stand brengen en in stand houden van een ecologisch en maatschappelijk duurzame samenleving. Afstemming en waar mogelijk samenwerking met het PBL maken deel uit van deze verkenning.

Een deel van de vanuit het burgerperspectief nader empirisch te onderzoeken vragen betreft bekendheid, urgentie, framing, weerstand, initiatief, sociale praktijken en gewoontegedrag en gedragsverandering. Daarbij zal het begrip 'burger' een brede invulling kennen, inclusief aandacht voor sociale bewegingen om het gedrag van overheid en bedrijven te beïnvloeden (ook in de vorm van tegenbeweging en protest), sociale initiatieven om dingen zelf ter hand te nemen (bv. in de vorm van coöperaties), sociale normen en framing in de media, tot en met sociaal ondernemerschap en maatschappelijk verantwoord ondernemen.

Ecologische duurzaamheid

Verduurzamingstransities vanuit het perspectief van de burger

In beleidstermen is ecologische duurzaamheid te realiseren via verduurzamingstransities op het vlak van energie, grondstoffen en eiwitten. Met name de energietransitie ter voorkoming dat de aarde te veel opwarmt staat sterk in de aandacht. Een voedingspatroon met een ander eiwitgebruik is in dit verband ook van belang. Daarnaast is ter voorkoming van uitputting en vervuiling van de planeet beleid richting een circulaire economie in ontwikkeling. Omdat het gaat om zaken als koken en stoken, vervoer (incl. vliegen), voeding en ruimtelijke inpassing van duurzame energieopwekking en ondergrondse CO₂-opslag gaan die transities ingrijpen in het dagelijks leven. Het is de vraag in hoeverre burgers daarmee bekend zijn, er de noodzaak van erkennen, meegaan in concrete maatregelen en er voor zichzelf een rol weggelegd zien. Bij een eventueel gebrek aan draagvlak vormen deze transities (met hun gevolgen voor vertrouwde patronen van verwarming, vervoer, voeding en vakantie, alsook met ingrepen in de omgeving voor energieopwekking en ondergrondse CO₂-opslag) mogelijk een nieuw kristallisatiepunt van maatschappelijk onbehagen.

Duurzame sociale praktijken

Sociale praktijken bepalen mede het dagelijks leven: men denkt niet in termen van energiegebruik, maar men doet de was of men kookt een maaltijd. In dit project staan duurzame sociale praktijken van de burger-consumenten centraal. Men hangt overwegend wel duurzame attitudes aan, maar brengt die nog lang niet altijd (consequent) in de praktijk. Men

onderschrijft bijvoorbeeld de noodzaak van vermindering van de CO₂-uitstoot, maar rijdt er niet minder om. Welke overwegingen en motieven liggen ten grondslag aan het gedrag van burgerconsumenten? Welke institutionele en onbewuste factoren belemmeren dan wel bevorderen duurzaam gedrag? Bij de institutionele context gaat het om wet- en regelgeving, keuze-architectuur en aanbod in winkels, bij onbewuste factoren om gewoontes, routines, sociale normen en identiteit. Centraal staan hier dagelijkse sociale praktijken, zoals het doen van boodschappen of het kopen van kleding.

Duurzame en gezonde leefstijlen

Met de introductie van het hogere btw-tarief op voedsel is in het najaar van 2017 de discussie opgelaaaid of de overheid op deze manier niet juist ongezonde en niet-duurzame leefstijlen van burgers stimuleert. Wat is de rol van de overheid in het bevorderen dan wel belemmeren van gezonde en duurzame leefstijlen, hoe percipiëren burgers deze rol en hoe geven burgers zelf vorm aan hun leefstijl? Het raakt aan de vragen in hoeverre overheidsinterventie op deze terreinen volgens burgers is geoorloofd en in hoeverre burgers – los van overheidsintenties – bewust zijn van en bekwaam zijn in het incorporeren van een gezonde en duurzame leefstijl. Op gezondheidsvlak (wetenschap en media) is er veel onduidelijkheid over wat nou echt aan een gezonde leefstijl bijdraagt. Hetzelfde geldt voor een duurzame leefstijl: is het beter om lokaal voedsel te kopen om zo voedselkilometers te reduceren of bewerkstelligt het kopen van fairtradeproducten een groter duurzaamheidseffect door mensenrechten te ondersteunen? Vervolgens speelt ook nog het spanningsveld tussen een gezonde en duurzame leefstijl: niet alles wat gezond is, is duurzaam (en wellicht ook vice versa). Hoe gaan burgers met deze onduidelijkheden en conflicten om?

Initiatieven voor en verzet tegen de energietransitie

In dit project staat de vraag centraal hoe verschillende bottom-upbewegingen van burgers rond de energietransitie zich tot elkaar verhouden en welke bijdrage zij leveren aan het discours. Bij bottom-upbewegingen gaat het zowel om initiatieven om zelf op een andere manier met energie om te gaan (bv. energiecoöperaties), als om groepen die zich verzetten tegen dit soort initiatieven en tegen top-downontwikkelingen (bv. windmolenparken, ondergrondse CO₂-opslag). Naast de relevantie voor ecologische duurzaamheid draagt dit project bij aan het denken over de rol van bottom-upgeluiden in het realiseren van maatschappelijke duurzaamheid. Vanuit het idee dat maatschappelijke scheidslijnen zich ook in de civil society aftekenen, is het de vraag of er sprake is van polarisatie in de publieke deliberatie over deze maatschappelijke vraagstukken en wat dat kan betekenen voor beleid.

Maatschappelijke duurzaamheid

Rechtsstaat in een pluriforme samenleving

In een duurzame samenleving worden fundamentele waarden zoals vrijheid, gelijkwaardigheid en solidariteit gewaarborgd via de instituties en sociale praktijken van de democratische rechtsstaat. Het gaat er niet zozeer om dat iedereen zich als één blok schaart achter de instituties, maar dat sociale problemen, belangenconflicten, onveiligheid en verschillen in opvatting met respect voor die fundamentele waarden worden opgelost. Het draagvlak voor de democratische rechtsstaat en het benodigde aanpassingsvermogen van instituties aan de veranderende samenleving vormen een belangrijk interessegebied van het ministerie van Justitie en Veiligheid.

De onderzoeksvragen van dit tweedelige project zijn op daar levende vragen afgestemd. In een kwantitatief deel gaat het om de vraag naar de betekenis van de democratische rechtsstaat voor burgers. Waar denkt men aan, wat weet men ervan, in hoeverre onderschrijft men de uitgangspunten, in hoeverre is er vertrouwen in de uitvoerende instituties en welke rol ziet men voor zichzelf om de uitgangspunten in praktijk te brengen?

Daarnaast is een kwalitatief onderzoek voorzien naar de vindplaatsen in de samenleving waar wordt gewerkt aan en met de principes van de democratische rechtsstaat en mensenrechten.

Wie werkt op welke manier met principes van de democratische rechtsstaat en wat zijn daarvan de opbrengsten? De aandacht gaat uit naar activiteiten van de civil society rond principes van de democratische rechtsstaat (zoals non-discriminatie, inclusie, vreedzame conflictbeslechting, initiatieven tegen polarisatie) en naar motivaties, ervaringen en leereffecten van betrokkenen (initiators, deelnemers en gezagsdragers).

3 Methodologie

De afdeling Methodologie draagt op verschillende manieren bij aan de kwaliteit van de SCP-data en het SCP-onderzoek. Het SCP gebruikt voor dit onderzoek surveydata, maar ook registraties en kwalitatieve gegevens.

De methodologen geven advies en ondersteuning bij de uitbesteding van dataverzamelingen, de onderzoekopzet en het steekproefontwerp van surveys, het design van de vragenlijsten, het monitoren van veldwerk en het analyseren van data, en bij kwalitatieve onderzoeksmethoden. Ze zorgen voor een inzichtelijke en volledige documentatie van het onderzoeksproces, doen onderzoek naar de kwaliteit van onderzoeksgegevens, harmoniseren longitudinale bestanden, introduceren geavanceerde analysemethoden en denken mee over de presentatie van resultaten in tabellen en visualisaties. Ze spelen een belangrijke rol bij de interne kwaliteitsbewaking en zorgen ervoor dat wet- en regelgeving wordt gevolgd, onder andere op het terrein van de bescherming van persoonsgegevens.

Incidenteel voeren de methodologen, als een spin-off van inhoudelijke projecten, zelf onderzoek uit. Kennisverwerving blijft nodig voor een goede advisering, onder andere op het terrein van het ontwikkelen en testen van vragenlijsten, kwalitatief onderzoek en de rapportage hierover, nieuwe databronnen (big data), voor het SCP nieuwe analysemethoden en nieuwe analysesoftware.

De methodologen zijn betrokken bij nationale en internationale netwerken (Nederlands Platform voor Survey Onderzoek (NPSO) en Comparative Survey Design and Implementation (CSDI)). Een van de belangrijkste externe contacten van de methodologen is het European Research Infrastructure Consortium European Social Survey (ESS-ERIC). Het SCP behoort tot het Core Scientific Team en een van de methodologen is Deputy Director Methodological.